

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

Básnické dílo Jana Cauta

The Poetics of Jan Cautus

Bakalářská diplomová práce

Anna Odložilíková

Studijní obor: Česká filologie maior / Latinská filologie minor

Vedoucí práce: Mgr. Jana Kolářová, Ph.D.

Olomouc 2024

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně pod odborným vedením Mgr. Jany Kolářové, Ph.D. a uvedla v ní všechny použité zdroje a literaturu.

V Olomouci dne 11. 12. 2023

Podpis

Poděkování

Ráda bych poděkovala své vedoucí práce Mgr. Janě Kolářové, PhD. za její pozitivní přístup a odborné vedení. Poděkování patří i mým rodičům za jejich podporu při studiu.

Obsah

Úvod.....	5
1. Historické pozadí	7
1.1 Jezuitská akademie v Olomouci.....	9
1.2 Pozdní humanismus na Moravě	9
2. Humanistická literatura a její charakteristika.....	12
2.1 Literární útvary humanismu	14
3. Olomoucká básnická škola.....	15
4. Tiskařství v Olomouci v 16. století.....	17
4.1 Jiří Handl	18
5. Osobnost Stanislava Pavlovského.....	20
6. Sodalitas Maierhofiana	23
7. Jan Cautus	25
8. Charakteristika vybraných textů	26
8.1 Novem heroides nymphae	27
8.2 Orpheus sive Dryades.....	30
8.3 Strenae natalitiae sacropoeticae.....	35
8.4 Bethlemides Christo infantulo ob felix novi	41
9. Symbolika a antická motivika v dílech.....	45
Závěr.....	48
Anotace.....	50
Resumé.....	51
Seznam použité literatury.....	53
Přílohy	56

Úvod

Latinská literatura na Moravě v období pozdního humanismu a renesance je stále relativně málo prozkoumanou oblastí, především ve srovnání s latinskou tvorbou české provenience. Největší podíl na jejím zmapování má především Jan Martínek, jeden z našich nejvýznamnějších badatelů na poli neolatinské literatury. V posledních letech této produkci věnovaly pozornost zejména Lucie Storchová a Marta Vaculínová.

V dané době měla na kulturní život v Olomouci vliv především jezuitská akademie, na té však studovali více cizinci než studenti z Čech a Moravy. Tito studenti byli jezuitskou akademií vedeni k psaní latinské literatury, a to podle pozdně antických a středověkých vzorů, avšak z větší části se jednalo o psaní slovních hříček a textů, jež humanisté psali spíše pro radost sobě navzájem.

Na Moravě a konkrétně v Olomouci schází na sklonku 16. století významnější literární osobnost, a tak si v této bakalářské práci klademe otázku, zda by básník Jan Cautus, jehož dílu s v této práci chceme věnovat, nemohl být považován za jednoho z významnějších z nevelké skupiny autorů, z nichž málokterý svou tvorbou převýšil standardní úroveň dobové latinské produkce. Jeho důležitost v kontextu ostatních tvůrců olomouckého okruhu by se dala dokázat už jen na tom, že napsal zřejmě čtyři básnické sbírky. Tři z těchto sbírek jsou označeny přímo jeho jménem a vyšly u tiskaře Jiřího Handla v Olomouci; badatelé mu přisuzují ještě jednu sbírku, ta však jeho jméno na titulní stránce nenese, a navíc byla vytištěna u jiného tiskaře.

V této práci se tedy pokusíme objasnit nejprve okolnosti tvorby Jana Cauta – dobu, v níž žil, prostředí jezuitské Olomouce, tiskařství v Olomouci, také působení biskupa Stanislava Pavlovského i jeho roli jakožto mecenáše básníků a tehdejší literární scénu obecně. Následně se budeme věnovat Cautově tvorbě přímo, do práce jsme zařadili i ukázky jeho textů, k nimž jsme připojili svůj vlastní překlad, abychom Cautovo dílo lépe poznali a pochopili. Vysvětlíme si také symboliku a antické motivy, jež se v dílech objevují.

Řadu děl, jež v dané době vznikla, zpracoval již Antonín Truhlář v *Rukověti humanistického básnictví*, ale pouze v jednoduché formě, kdy stručně popsal jejich charakter a uvedl, v jakých knihovnách se díla nacházejí. V této bakalářské práci vycházíme jak z jeho popisu, tak z toho, co lze najít v zatím zpracovaných pramenech. Naší snahou bude i přiblížení latinských textů čtenářům, jež se o dané téma zajímají.

Lze tedy přisoudit tvorbě Jana Cauta větší význam v již tak nevelkém seznamu humanistických autorů v oblasti Moravy? Dá se toto dílo považovat za vrchol tvorby na Moravě na sklonku období, anebo má Jan Martínek pravdu se svým tvrzením, že jde již jen o hru s jazykem a o nic významnějšího ve své podstatě? A jak blízko má Cautova tvorba k pozdně humanistické manýristické poezii? Na tyto otázky se na následujících stranách pokusíme odpovědět.

1. Historické pozadí

Při zkoumání námi vybraných textů v této bakalářské práci se dostáváme do doby poloviny až konce 16. století na Moravě, a tak by bylo příhodné ji alespoň stručně přiblížit a popsat. Budeme se tedy v této kapitole věnovat náboženské i politické situaci na Moravě a rovněž statutu města Olomouce.

Již od roku 1522 Olomouc jako hlavní město Moravského markrabství rostla a vzkvétala. Stala se velice bohatým městem, z větší části sociálně dobře zajištěným, a navíc zde došlo k velkému rozvoji obchodu a řemesel.¹ Měšťané měli dostatek bohatství na nákup svých vlastních statků a zdejší cechy se rovněž úspěšně rozvíjely.² Stejně tak v této době došlo ke změně smýšlení samotného obyvatelstva města. Tato změna proběhla jak v rámci sociální struktury města, tak ve vnímání vnějších vlivů, jako byly náboženství či politika, a samozřejmě velký vliv měl přímo renesanční humanismus.

V českých zemích tou dobou panovala relativní náboženská svoboda a Morava byla v náboženských otázkách méně radikální než Čechy. Byly zde na základě toho poměrně tolerantní vztahy mezi katolicismem a českými reformovanými konfesemi. Humanismus si našel cestu ke katolíkům, protestantům, ovlivnil i světskou šlechtu nebo vzdělané městské obyvatelstvo.

Celkem se během 16. století v Olomouci prostrídalo deset biskupů a většina z nich měla vliv na politický i kulturní život.³ Konkrétně Stanislav Thurzo nebo Jan Dubravius se stali významnými představiteli humanismu na Moravě, přičemž druhý jmenovaný k němu přispěl i svým vlastním literárním dílem. Posledním českým biskupem v tomto městě byl Stanislav Pavlovský, kterému se budeme věnovat i později, neboť jeho osobnost je ve vztahu k olomoucké literární tvorbě důležitá. Právě zmíněný Stanislav Thurzo po svém nástupu na post biskupa olomoucké diecéze byl horlivým zastáncem humanismu a sám začal shromažďovat kolem sebe humanistické vzdělance a básníky. Tím vytvořil známý olomoucký básnický kruh, z jehož řad vzešli zakladatelé učené společnosti zvané Sodalitas Maierhofiana, která měla velký význam pro utváření charakteru tehdejší literární scény. Mezi

¹ BARTOŠ, Josef, Jan BISTRICKÝ, Jiřina HOLINKOVÁ, et al. *Malé dějiny Olomouce*. V Ostravě: Profil, 1972. ISBN (Brožováno), str. 57.

² Tamtéž, str. 62.

³ Tamtéž, str. 59.

jejími členy byl například významný humanista Augustin Olomoucký, oceňovaný i za hranicemi.⁴

Během druhé poloviny 15. a první poloviny 16. století můžeme sledovat, jak se postupem času obyvatelé českých zemí stále více odkláněli od katolické víry a převahu začalo mít spíše vyznání podobojí a bratrství. I olomoucká městská rada byla v polovině 16. století z větší části protestantská. Tento dlouhý politicko-náboženský boj byl na určitou dobu utlumen roku 1575 Českou konfesí.⁵

V druhé polovině 16. století došlo k intenzivnímu nástupu protireformace a do popředí se dostal i vliv jezuitského řádu, který prováděl rekatolizaci. Tehdy byl biskupem v Olomouci Vilém Prusinovský, jenž ve městě založil v roce 1566 jezuitskou kolej, tedy základ pro budoucí univerzitu.⁶

Olomouc konkrétně byla považována za centrum humanismu. Lucie Storchová ve své studii v knize *Dějiny Olomouce* píše: „Za faktor, jenž odlišně formoval orientaci humanismu v Olomouci, lze v nejobecnější rovině považovat nikoliv protohumanistickou tradici, nýbrž institucionální příslušnost území, díky jíž se mohl prosadit vliv center s recepcí italského humanismu. V institucionální rovině sehrály zásadní roli i kontakty episkopálního sídla na Vídeň, nikoliv na Prahu.“ Vídeň dosti ovlivnila i přítomnost sodalitních aktivit, které zde působily. Důležité je poznamenat, že takovéto sodality v Čechách do té doby nebyly. Storchová také připomíná snahu humanistů umístit Olomouc na humanistickou mapu s pomocí jejího zapojení do struktury antických souvislostí. Humanisté sami totiž šířili verzi založení města, podle níž byl jeho zakladatelem samotný Julius Caesar.⁷ Už jen to by bylo dostatečným argumentem pro zapojení města do antického světa.

⁴ BARTOŠ, Josef, Jan BISTŘICKÝ, Jiřina HOLINKOVÁ, et al. *Malé dějiny Olomouce*. V Ostravě: Profil, 1972. ISBN (Brožováno), str. 59.

⁵ BARTOŠ, Josef, Jan BISTŘICKÝ, Jiřina HOLINKOVÁ, et al. *Malé dějiny Olomouce*. V Ostravě: Profil, 1972. ISBN (Brožováno), str. 62. Českou konfesí se rozumí manifest, jenž měl představovat náboženskou pozici českých evangelíků. V tomto teologickém dokumentu formulovali společné náboženské stanovisko a pokusili se obhájit svou víru.

⁶ Tamtéž, str. 62-63.

⁷ STORCHOVÁ, Lucie. *Latinský humanismus*. In: Kolektiv autorů. *Dějiny Olomouce*. 1. svazek. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, str. 304.

1.1 Jezuitská akademie v Olomouci

Vzhledem k tomu, že byl Jan Cautus studentem jezuitské akademie v Olomouci a pohyboval se na její půdě, rozhodli jsme se zde stručně zmínit i její historii.

Jak už bylo řečeno, základ pro budoucí univerzitu, ve formě jezuitské koleje, byl založen v roce 1566 Vilémem Prusinovským. Nejprve byly otevřeny čtyři třídy latinské školy a později téhož roku i akademie, která měla za úkol vychovávat kněží. Roku 1573 byla tato akademie, přístupná mužům šlechtického i měšťanského původu, povýšena Maxmiliánem II. na univerzitu. Tak vznikla v našich zemích druhá univerzita.

Prvním rektorem této akademické instituce byl Hurtado Pérez, původem Španěl. Obecně byla jezuitská akademie plná cizinců, ať už v řadách učitelů nebo studentů, ale samozřejmě na ní působili také čeští a moravští studenti. Roku 1579 bylo zavedeno tzv. Collegium Nordicum, kde byli vychováváni kněží pro misie v severní a východní Evropě. Tito kněží mohli přispívat také k rekatolizaci na Moravě.

1.2 Pozdní humanismus na Moravě

Dosud jen z malé části prozkoumané období pozdního humanismu na Moravě zůstává u českých badatelů otevřeným tématem. Vaculínová zmiňuje, že v poslední době se nejdále ze všech badatelů v oblasti literatury pozdního moravského humanismu dostali polští filologové. Navazuje i na výsledky jejich výzkumu a dospívá k dalším poznatkům.⁸

Pokud se soustředíme na tvorbu Jana Cauta, dostáváme se k době pozdního humanismu, kterou Jan Martínek vymezuje jako „období od smrti Jana Dubravia, posledního příslušníka starší humanistické generace, až do bělohorské bitvy“.⁹

Jan Dubravius byl tedy posledním významným literárním tvůrcem na Moravě, proto se v této práci zaměřujeme na otázku, zda by mohl Jan Cautus být, ač v podstatně menším měřítku, považován za jednoho z významnějších autorů pozdního humanismu.

⁸ VACULÍNOVÁ, Marta. Literární tvorba na jezuitské akademii v Olomouci v letech 1597-1598 a její odraz v tiskařské produkci. *Bibliotheca Antiqua 2021: sborník z 29. konference 3.-4.listopadu 2021, Olomouc*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci ; Brno: Sdružení knihoven České republiky, 2021, str. 82.

⁹ MARTÍNEK, Jan: *Martiniana. Studie o latinském humanismu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014, str. 58.

Doposud se většina badatelů soustředila na vrcholnou dobu humanismu na Moravě, tedy na konec 15. století až do první poloviny 16. století, zatímco pozdní období, jako je to, kterému se věnujeme, je prozkoumáno podstatně méně. Důvodů k tomuto opomíjení je více. Jedním z nich je, jak už bylo řečeno, obsazení katolické univerzity v Olomouci, na níž studovali často zahraniční studenti spíše než ti domácí. Nebyla zde tedy instituce, která by se věnovala zřízení městské latinské školy. Dalším vliv měly tehdejší konfesijní problémy, které také negativně ovlivňovaly zájem o světské latinské písemnictví. I přímo v Olomouci docházelo ke konfesijně podmíněným bojům, příkladem uvádí Martínek spor mezi luteránskou městskou radou a biskupským dvorem.¹⁰ Pro moravskou latinskou literární tvorbu to tedy znamenalo ne úplně příznivé podmínky, a aby před těmito problémy Moravané unikli, často odcházeli studovat do zahraničních měst.

Posledním důvodem omezené latinské literární tvorby zde byla i malá vzdělanost některých evangelických kněží, kteří sice měli dostatečně pravověrné názory, ale už se nepřihlíželo na jejich vzdělání, pokud jde o znalost latinského jazyka.¹¹ Z dosavadních poznatků je patrné, že v daném období je literární svět na Moravě určitým způsobem ochuzen a nevyznačuje se množstvím tvorby, ač studentské, tak jako tomu bylo v Čechách.

Jan Martínek toto oslabení tvorby na Moravě oproti Čechám ve své studii odůvodňuje následně: Pokud se najdou bohemikální příspěvky ve svazcích Knihopisu, tak se často setkáme s tím, že jsou zastoupené ve velice malém počtu a zároveň bývají autory těchto textů spíše Češi než Moravané, případně cizinci. Dále najdeme i malé zastoupení moravik v *Rukověti humanistického písemnictví* od Antonína Truhláře a Karla Hrdiny. V bibliografii Čenka Zíbrta také najdeme moravskou tvorbu velice ojediněle a ve sbírce Jana Petra Cerroniho stejně tak převažují spíše české příspěvky nad moravskými. I v novodobých dějinách moravských měst jsou zmínky o humanistické tvorbě ve velmi omezeném počtu a opět v porovnání s českými městy jsou tyto nálezy nepatrné. A ačkoliv proběhl výzkum i v různých moravských fondech a v knihovnách severomoravských klášterů, stejně tak v dalších moravských městech, a dokonce i v českých

¹⁰ MARTÍNEK, Jan: *Martiniana. Studie o latinském humanismu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014, str.

¹¹ MARTÍNEK, Jan: *Martiniana. Studie o latinském humanismu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014, str. 72

knihovnách, ve Slezsku, na Slovensku a v cizině, a i po prozkoumání brněnských fondů nakonec ukázal jen to, že znatelnou převahu mají spisy českého původu.¹²

Jan Martínek tedy dospívá k závěru, že se jedná o zřejmý nedostatek látky z této oblasti. Olomouc přitom v dané době měla na rozdíl od mnoha českých měst své vlastní tiskárny.¹³ I samotnému tiskařství v Olomouci se budeme krátce věnovat později v kapitole zvlášť.

Moravská humanistická literatura dosáhla svého rozkvětu právě na přelomu 15. a 16. století, a to v době působení Augustina Olomouckého. Tehdy fungovala ještě Sodalitas Maierhofiana, tedy společnost univerzitně vzdělaných humanistů. V pozdějších letech vycházely spisy z moravských tiskáren, ale už jejich produkce byla vzácná a častěji byla psaná spíše cizinci než Moravany.

¹² MARTÍNEK, Jan: *Martiniana. Studie o latinském humanismu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014, str. 59

¹³ MARTÍNEK, Jan: *Martiniana. Studie o latinském humanismu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014, str. 60

2. Humanistická literatura a její charakteristika

K faktu, že je poezie tohoto období málo prozkoumaná, se vyjádřila i Vaculínová ve své studii o literární tvorbě jezuitské akademie v letech 1597–1598: „Klasičtí filologové dosud ve svých výzkumech preferovali nekatolickou latinskou poezii, je však již na čase věnovat se systematicky i poezii katolické, která byla součástí rozsáhlé, nejen evropské, kulturní oblasti. Podobné přání by snad bylo možné vyslovit i pro knižní kulturu přelomu 16. a 17. století.“¹⁴

Když zkoumáme humanistickou literaturu, můžeme si všimnout, že jsou neustále připomínány rozdíly mezi moravskou humanistickou tvorbou a tou českou. Jeden z takových rozdílů tvoří i v té době oblíbené literární žánry. Ty v Čechách měly větší rozmanitost a některé z nich se na Moravě neobjevily vůbec. Jan Martínek například ve své studii o pozdním latinském humanismu uvádí nepřítomnost topografických textů, tzv. chval měst, které byly pro humanisty oblíbeným žánrem a v Čechách jich vzniklo značné množství.¹⁵

Martínek rovněž píše: „Morava se v tomto období značně opozdila a náskok Čech již nikdy nevyrovnala. Neměla humanisty, kteří by se podobali velikostí učitelského úsilí a prosazováním nových literárních směrů Matoušovi Collinovi, smělymi vydavatelskými záměry Tomáši Mitisovi, humanistickým zaměřením historických studií Prokopu Lupáčovi, proslulostí osobně zaměřené epigramatické tvorby Jiřímu Carolidovi a rozsáhlostí epických děl Václavu Clementovi nebo Janu Černovickému.“¹⁶

Když nahlédneme na žánrové složení vydaných spisů, najdeme často ve zveřejněných tiscích gratulace k bakalářským a magisterským promócím, a to ve formě básnických sbírek. Dále se objevují příležitostné básně pro mecenáše jednotlivých studentů, jindy i individuální tisky věnované jednomu významnému studentovi. Často najdeme novoroční přání anebo přání k životním jubileím. Sbírky bývají také věnovány církevním hodnostářům, zahraničním příznivcům studentů, církevní hierarchii, moravské šlechtě a měšťanům.¹⁷

¹⁴ VACULÍNOVÁ, Marta. Literární tvorba na jezuitské akademii v Olomouci v letech 1597-1598 a její odraz v tiskařské produkci. *Bibliotheca Antiqua 2021: sborník z 29. konference 3.-4.listopadu 2021, Olomouc*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci; Brno: Sdružení knihoven České republiky, 2021, str. 85.

¹⁵ MARTÍNEK, Jan: *Martiniana. Studie o latinském humanismu v českých zemích*. Praha, Academia, 2014, str. 67

¹⁶ Tamtéž, str. 64

¹⁷ Tamtéž, str. 68

Postupem času na moravském území konkrétně upadlo původní humanistické kolektivní autorství, alespoň co se týče městské tvorby. Hromadně psanými spisy zůstaly gratulace k dosažení gradu na univerzitě. Vypadalo to tak, že se často autoři nepodepisovali a stejně tak se ve sbírkách u textů zvlášť neurčovalo, kdo co napsal. Případně se autoři podepisovali nejasnými pseudonymy, které bylo těžké prohlédnout, zejména pro lidi mimo jejich úzký okruh. I v dnešní době je stále v mnoha případech obtížné určit, který text pochází od kterého autora.¹⁸

Vaculínová ve své studii o tvorbě na jezuitské akademii však poznamenává, že se tato literární produkce samotných studentů nedá považovat za úplně triviální a začátečnické pokusy. Podle ní šlo spíše o sofistikovaná díla či dokonce i delší propracované básnické skladby s mytologickými náměty.¹⁹

Olomouc byla na konci 16. století střediskem latinského básnictví, které se označuje jako tzv. *poesis artificiosa*. Jezuitská akademie zde vedla své studenty k tvorbě komplikovaných a vytříbených děl podle vzorů pozdně antických a středověkých. Toto podle Martíčka vedlo spíše k dokazování schopnosti akademie naučit své studenty latinskému jazyku. Texty studentů a ani učitelů nemusely být podřízeny protireformačnímu úsilí.²⁰

Důležitým poznatkem také je, že rukopisy se v případě autorů pozdního humanismu již objevovaly málokdy a místo toho se šířila spíše již tištěná díla. Důvodem byla velká nepřehlednost, a dokonce i nečitelnost ručně psaných děl. Proto se humanisté obrátili na práci tiskařů. Avšak samotní autoři by se publikací svých textů sami neuživil, stejně tak by neměli šanci je sami publikovat tak, aby zajistili honorář pro tiskaře ochotné jejich texty zpracovat. Přesně k tomuto účelu sloužily nejen společnosti, ale zejména role mecenášů básníků. Těmto mecenášům byly za jejich finanční zaštitění autorů věnovány mnohé sbírky.²¹

Martíček se v jedné ze svých studií v knize *Martiniana* sice dále věnuje otázce humanistů a jejich mecenášů, ale soustředí se konkrétně spíše na ty, kteří byli v Čechách nežli na Moravě. Dle jeho slov by si působení mecenášů a příznivců

¹⁸ MARTÍNEK, Jan: *Martiniana. Studie o latinském humanismu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014, str. 70.

¹⁹ VACULÍNOVÁ, Marta. Literární tvorba na jezuitské akademii v Olomouci v letech 1597-1598 a její odraz v tiskařské produkci. *Bibliotheca Antiqua 2021: sborník z 29. konference 3.-4. listopadu 2021, Olomouc*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci; Brno: Sdružení knihoven České republiky, 2021, str. 81.

²⁰ MARTÍNEK, Jan: *Martiniana. Studie o latinském humanismu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014, str. 68.

²¹ Tamtéž, str. 180

literatury zasloužilo přímo samostatné pojednání, kde by bylo potřeba uplatnit jiný přístup k látce díky rozdílům mezi propojeností moravských měst oproti těm českým.²²

Společné ale oběma oblastem v období humanismu i tak zůstává u textů zejména věnování mecenášům, která jsou provázena vyjádřením pokory a vděčnosti autorů svým podporovatelům za jejich přízeň. Často jsou ve sbírkách označováni jako *patronus*, *fautor* nebo přímo *Maecenas*. Tato označení lze najít i ve sbírkách Jana Cauta.

2.1 Literární útvary humanismu

Častým zvykem humanistických tvůrců bylo vydávání sbírek s drobnými básněmi, které měly svá vlastní pravidla. Jejich rozeznání a zásady tvorby se Martínek snažil rozepsat v další ze svých studií o latinském humanismu.

První zmínka v jeho studii je věnována blahopřejným a kondolenčním sborníkům, s nimiž se setkáváme i v tvorbě Cautově. V jednom případě se jedná o žánr *strenae*, tedy přání k novému roku, a o *congratulatio*, tedy blahopřání k úspěšnému dosažení gradu Jiřímu Mělickému. Takovéto sborníky měly většinou formu kratších básní obvykle bez nadpisů a bývaly označeny různými názvy.

Kromě nich se objevovala přání k narozeninám nebo básně, jež se psaly jako dodatek k dárku nebo knižnímu věnování. Všechny takové básnické útvary byly součástí sbírek téhož autora.²³

Dále se vedle oslavných textů objevovala *epitaphia* – básně psané jako vzpomínka na zesnulé, často vyjadřující žal nebo soustrast pozůstalým. Obvykle byly psány v první osobě. Časté byly i básně psané podle výtvarné nebo i slovní předlohy, a dokonce se objevoval útvar, jenž zpodobňoval panovníky či jiné významné osoby. Dalším významnějším útvarem byla *emblemata*, tedy symbolické vyjádření ve formě textu.

Velice oblíbené byly u humanistických autorů *sententiae*. Těmi se rozumí různé výroky filozofů, citáty z Bible nebo antických autorů. Právě ty se ve sbírkách Jana Cauta objevují také. Upozorníme na ně dále v této práci.

²² MARTÍNEK, Jan: *Martiniana. Studie o latinském humanismu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014, str. 180.

²³ MARTÍNEK, Jan: *Martiniana. Studie o latinském humanismu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014, str. 78.

3. Olomoucká básnická škola

Pokud hovoříme o básnické škole v Olomouci, jedná se konkrétně o okruh olomoucké univerzity, ke kterému se připojili i básníci pod patronací olomouckých biskupů, a to konkrétně Stanislava Pavlovského a Františka z Dietrichsteinu. V oblasti Moravy se jedná o jediný významný literární okruh.

Velká část tvorby těchto dvou propojených okruhů zažívala rozkvět okolo doby před smrtí Stanislava Pavlovského v roce 1598. Nejvíce spisů se ale zachovalo zejména z roku 1597.

Biskup Stanislav Pavlovský měl na tvorbu pozdně humanistických autorů velký vliv, alespoň nám to dokazují četná věnování básní a sbírek právě jemu, ale také soudobé zprávy, stejně tak jeho vlastní literární činnost, která nám ukazuje jeho vztah k literatuře, ať už v roli mecenáše, nebo jako autora.

Na druhou stranu bylo zjištěno, že později za episkopátu biskupa Dietrichsteina tvorba humanistů v městském okruhu spíše upadala, ačkoliv se zpočátku snažili svou činnost udržovat na stejné úrovni jako předtím, a dokonce se pokoušeli o dramatickou tvorbu.

K přelomu 16. a 17. století byla již městská tvorba na Moravě spíše výjimečná. Nicméně tvorba v okolí univerzity pokračovala i nadále. Co oběma okruhům zůstalo společné, je fakt, že v jejich rámci byl i nadále relativně malý podíl Moravanů na literární tvorbě. To se zdá být opakujícím se problémem.

Na univerzitě se pohybovali čeští rodáci, ale také Francouzi, Němci, Italové či Poláci a další. Některé skladby se považují za moravika pouze místem, kde byly vytištěny.

Nejvíce spojuje svou literární tvorbu s biskupem Stanislavem Pavlovským právě Jan Cautus, kterého Martínek označuje jako významnější zjev soudobého moravského humanismu.²⁴

Martínek se ve své studii vyjadřuje celkově k básnické tvorbě studentů jezuitské akademie negativně a je k ní velice kritický. Zejména této tvorbě převážně studentů vytýká, že se jedná o tvorbu bezobsažnou, samoučelnou a zaměřenou pouze k dokonalosti formy. Kromě toho vnímá jako negativní rys hravost autorů s básnickým jazykem, jako je využívání deminutiv, přesmyček a hříček, a zároveň

²⁴ MARTÍNEK, Jan: *Martiniana. Studie o latinském humanismu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014, str. 70.

kritizuje strojenost jejich básnického projevu. Vytýká jim i časté výčty (enumerace) z přírody a společenského života, v nichž autoři stavěli na odiv svou lexikální zásobu.²⁵ Dost často podle něj dávají tvůrci svým básním formu, která působí až elitářsky, neboť se zdá být přístupná jen úzkému kruhu zasvěcených. Pro širší publikum tedy rozhodně nebyla určena. Vaculínová s názorem Martínka ve své studii o tvorbě na jezuitské akademii souhlasí. Dále však uvádí, že v polském badatelském prostředí je tato tvorba přijímána kladně a vnímána jako pozoruhodný zdroj informací z hlediska zkoumání literární praxe jezuitské akademie.²⁶

Při pohledu na tvorbu na olomoucké univerzitě můžeme sledovat i prvky, které měla společné s tvorbou na jiných vysokých školách. Jedná se o psaní gratulací promovaným jedincům. Také najdeme z větší části příležitostné básně univerzitním hodnostářům, mecenášům, zahraničním příznivcům studentů nebo dokonce šlechtě.

²⁵ MARTÍNEK, Jan: *Martiniana. Studie o latinském humanismu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014, str. 69.

²⁶ VACULÍNOVÁ, Marta. Literární tvorba na jezuitské akademii v Olomouci v letech 1597-1598 a její odraz v tiskařské produkci. *Bibliotheca Antiqua 2021: sborník z 29. konference 3.-4.listopadu 2021, Olomouc*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci; Brno: Sdružení knihoven České republiky, 2021, str. 82.

4. Tiskařství v Olomouci v 16. století

Jak bylo již zmíněno v oddílu věnovaném historickému kontextu, Olomouc měla více než dostatek tiskáren pro svou vlastní produkci. Proto je vhodné na tomto místě stručně zmínit historii tiskařství i jeho stav v dané době. Právě v Olomouci totiž v pozdějších letech humanistické tvorby vyšlo nejvíce tisků moravského původu.

Počátky knihtisku v Olomouci se datují rokem 1499.²⁷ Starší badatelé měli za to, že v počátcích knihtisku na Moravě a konkrétně v olomouckém prostředí byla celá tiskařská produkce soustředěna na snahu o rekatolizaci země. Teprve později, kolem poloviny 16. století, se začaly tisknout a vydávat knihy, aniž by se tiskaři zabývali konfesijními otázkami. Díla tedy vycházela bez ohledu na to, zda byla katolicky orientovaná nebo ne. V tomto důsledku začali být tiskaři vnímáni jakožto řemeslníci, kteří se věnují své práci dle požadavků zákazníků, a jejich politické či kulturní zaměření už bylo ponecháno stranou. Stali se z nich pasivní činitelé, kteří tiskli, co jim bylo dáno zakázkou.²⁸

Roku 1504 byl olomoucký knihtisk pozastaven a jeho pokračování nastalo teprve v roce 1538 díky založení první stálé tiskárny na Moravě. Olomouc se tak stala důležitým centrem knihtisku.

Tuto tiskárnu si zde zřídil Jan Olivetský z Olivetu, syn Pavla Olivetského, který měl do té doby svou tiskárnu v Litomyšli. Olivetský se věnoval zejména tisku užitkové literatury a od krále Ferdinanda I. dostal v roce 1545 výsadní právo nakladatelské na tři roky, tedy byl jediný, kdo mohl tisknout zřízení zemská Markrabství moravského. Jeho tiskárna pokračovala až do roku 1547, kdy upadl kvůli svým politickým názorům do nemilosti krále a byl popraven za tisk nekatolických knih. Tiskárna Jana Olivetského byla po jeho smrti spravována prostějovským tiskařem Janem Güntherem, v jehož tiskárně byl vytištěn první dochovaný český slabikář nebo první vydání Blahoslavova díla *Musica*.²⁹ Günther se věnoval tisku katolických i nekatolických (především luteránských) knih, zejména českých a německých. Vyhýbal se tedy tisku výlučně jedné politické nebo konfesijní

²⁷ PUMPRLA, Václav. Stručný přehled olomouckého knihtisku do roku 1600. In: KUBÍČEK, Jaromír (red.). *Knihtisk v Brně a na Moravě*. Brno 1987, s. 126–132.

²⁸ HLOBIL, Ivo, Eduard PETRŮ a Prokop PAUL. *Humanismus a raná renesance na Moravě*. Praha: Academia, 1992, str. 73.

²⁹ CHALOUPKA, Jan: Knihtisk na Moravě v 16. století. In: KUBÍČEK, Jaromír (red.). *Knihtisk v Brně a na Moravě*. Brno 1987, s. 29–30.

tendence. Zasloužil se také o realizaci modelu humanistické literatury. Vydával učebnice i lékařské příručky či praktické návody, stejně tak díla významných představitelů renesance a humanismu ze světové i domácí literatury. Jeho náklonnost k humanismu je doložena i na tisku děl pro filologické obory. Kromě nich se věnoval i právníkové praxi a vydával také spisy o astrologii.

Po smrti Jana Günthera, který neměl potomky, zdědil olomouckou tiskárnu Bedřich (Fridrich) Milichthaler, syn Güntherova někdejšího mistra, u něhož se v Norimberku vyučil. Později tuto tiskárnu převzal Jiří Handl.

Přibližně polovina z celkové moravské produkce od začátku až do šedesátých let 16. století pocházela právě z tiskáren, které se nacházely v Olomouci.

Z dochovaných tisků je patrné, že v případě humanistické latinské literatury měli autoři na olomoucké tiskaře velice náročné požadavky. Jejich úkolem bylo využití všech možných druhů i velikostí typů písma, autoři také často vyžadovali pro své texty rozmanité ozdoby. Jednotlivé části děl musely začínat na nové stránce. Chtěli naprostou dokonalost formy. Oproti pražským autorům ale už nehleděli s takovým důrazem na uvedení autorství, data a místa vzniku skladeb, natož data jejich vydání. Martínek má za to, že tento humanistický smysl pro duševní vlastnictví se v prostředí olomoucké univerzity značně oslabil pod náporem sílící protireformace.³⁰

V případě sbírek Jana Cauta si můžeme určité dobové požadavky na tiskaře ověřit. Nacházíme v nich zdobené stránky vinětami a místy i s drobnými ilustracemi, doplňujícími konkrétní básně. Při zkoumání vzhledu sbírek zjistíme, že sbírky *Orpheus sive Dryades* a *Novem heroides nymphae* jsou na okrajích zdobeny stejným způsobem. Ve sbírkách se také často mění velikost i styl písma.

4.1 Jiří Handl

Na titulních listech sbírek od Jana Cauta můžeme kromě jeho vlastního jména a rozmanitých ozdob vidět i jméno tiskaře, u něhož byly vytištěny. Jedná se o Jiřího Handla, bratra slavného hudebníka.

³⁰ MARTÍNEK, Jan: *Martiniana. Studie o latinském humanismu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014, str. 69.

Tento olomoucký tiskař začal s produkcí v roce 1597 v tiskárně, kterou převzal po dědicích Valentina Klína, a následně k ní v roce 1612 přikoupil i tiskárnu, jež původně vedl Bedřich Milichthaler. Handlova činnost je nejvíce doložena z let 1597–1616 a zároveň velká část tisků z roku 1597 byla vydána právě v jeho tiskárnách.³¹ Odhaduje se, že v letech 1597–1616 vydal okolo 71 titulů. Z nich 43 bylo českých, 5 latinských a 3 německé. Věnoval se tisku školských a církevních textů a také básnických pokusů a příležitostných děl katolického i luteránského zaměření.³² Jednalo se o velice ambiciózního tiskaře v přízni biskupa Stanislava Pavlovského.

Tiskl také moravské artikule, jejichž tisk byl prováděn v Olomouci do roku 1688. Mezi texty, které vydal ze svých tiskáren, patří například český překlad Ezopových bajek, snář Vavřince z Březové nebo veršovaný popis ohně v Lipníku nad Bečvou.

³¹ PUMPRLA, Václav. Stručný přehled olomouckého knihtisku do roku 1600. In: KUBÍČEK, Jaromír (red.). *Knihtisk v Brně a na Moravě*. Brno 1987, s. 128.

³² SKLÁDANKOVÁ, Amálie. *Knihtisk v Brně a na Moravě: sborník*. Autor úvodu Milan KOPECKÝ. Brno: Státní vědecká knihovna, 1987, 239 s., [16] s. obr. příl. ISBN (Váz.).

5. Osobnost Stanislava Pavlovského

Jednou z nejvýznamnějších osobností ve městě Olomouc v době, kdy zde působil Jan Cautus, byl biskup Stanislav Pavlovský, kterému autor věnoval dvě své sbírky. Jednalo se o čtvrtého syna Stanislava Pavlovského a Anny Žofie Brandejsové narozeného okolo roku 1545. Původem rytířský rod Pavlovských sídlil na statku Pavlovice u Pštíny na Těšínsku.

Pavlovskému se dostalo vysokého vzdělání, stejně tak měl velký rozhled a značnou míru politických schopností. Kromě češtiny ovládal polštinu a znal i latinu a němčinu.

Jeho hlavním životním posláním bylo zabránit evangelické reformaci na Moravě a udržet katolickou víru jakožto základ politiky českých zemí.

Jeho duchovní cesta začala již roku 1567, kdy mu Vilém Prusinovský, tehdejší olomoucký biskup, udělil první svěcení. Následně získal ještě jako posluchač olomoucké jezuitské akademie o dva roky později hodnost kanovníka a v dalších letech se stal kanovníkem vratislavským, proboštem brněnským a scholastikem olomouckým. Díky těmto pozicím získal mnoho užitečných kontaktů, které mu později pomohly v politickém životě.³³

V letech 1571–1574 studoval v Itálii, na římském učilišti zvaném Collegium Germanicum, tedy Německá kolej, kde se vzdělávala zejména elita katolické církve. Tam získal vědomosti v oblasti teologie a filozofie a roku 1574 získal doktorát církevního práva. Díky svému pobytu v Itálii získal mnoho dalších mezinárodních kontaktů a také velký evropský rozhled. Mezi těmito kontakty byli například varmijský biskup a papežský legát Zachariáš Delfino, státní sekretář Tolomeo Galli, a dokonce i papež Řehoř XIII. Viděli Pavlovského jako někoho, kdo by jim dopomohl k upevnění moci katolické církve. On tuto roli přijímal a se svými kontakty u papežského dvora podporoval zpravodajsky a diplomaticky olomouckého biskupa Jana Grodeckého. Roku 1576, při diplomatické cestě do Olomouce za novým biskupem Janem Mezonem, se stal papežským protonotářem. Pavlovský sledoval situaci na olomoucké kapitule a její rychlé změny biskupů a byl si plně vědom, že by bylo zapotřebí dostat na místo olomouckého biskupa jedince s autoritou, pevným politickým zázemím a vysokou sociální inteligencí.

³³ JAKUBEC, Ondřej – ELBELOVÁ, Gabriela: *Stanislav Pavlovský z Pavlovic. Biskup a mecenáš umírajícího věku*. Olomouc 2009, str. 17.

Dokázal v době rozkolu vystupovat jako prostředník i mluvčí kapituly a fungoval jako diplomat ve vztahu k papeži a panovníkovi, stále měl však své odpůrce. Během šestnáctiměsíční sedisvakance po smrti Jana Mezona zvládl obratně vyjednávat ve věci volby nového biskupa. Měl podporu od mnoha spojenců, jedněmi z nich byli i pražský biskup Antonín Brus z Mohelnice nebo nejvyšší kancléř Českého království Vratislav z Pernštejna.

Od 2. června 1579 bylo rozhodnuto o jeho pozici jakožto olomouckého biskupa na následující dvě desetiletí. Tato volba byla potvrzena císařem Rudolfem II., a dokonce i papežem Řehořem XIII., a tak byl roku 1580 nový biskup vysvěcen vídeňským biskupem Janem Kasparem Neuböckem.

Stanislav Pavlovský měl odpovědnost za moravský katolicismus v době, kdy většina obyvatelstva českých zemí vyznávala již nekatolické konfese. Zároveň katolická církev v Evropě už bojovala zpět o obnovení svého vlivu. Svou pozici a snahu o rekatolizaci si Pavlovský udržel jak udělováním trestů formou věznění neukázněných kněží nebo prosazováním církevní cenzury, tak i dosazováním pravověrných katolických kněží. Nestránil se otevřených konfliktů s evangelickou šlechtou a měšťany a usiloval o nápravu moravských farností. Vyhnal protestantské kazatele a navrátil katolické církvi kostely do té doby sloužící evangelíkům. Prosazoval i obnovu církevní disciplíny v ženských a mužských kláštorech.

K rekatolizaci využil i rituály křtu, sňatku nebo i smrti příslušníků panského nebo rytířského stavu. Během nich mohl prosazovat respekt ke katolické církvi a připomenout jejím stoupencům jejich odlišnost a nadřazenost vůči jiným konfesím. Stavěly se nové kostely nebo probíhala i rituální „očista“ těch, jež dočasně používali evangelíci.³⁴

Role Stanislava Pavlovského jakožto mecenáše začala jeho snahou mít na různých místech v zahraničí nadějně mladé šlechtice, kteří se tam vzdělávali a také mu poskytovali zpravodajství. Jeho chráněnci byli v cizině nejen kvůli vzdělání a církevně politickým posláním, ale dováželi svému podporovateli luxusní zboží a umělecké produkty pro jeho kulturní potřeby. Sbíral s jejich pomocí obrazy, sklo, textilie, šperky i knihy. Mnohé spisy, které takto získal, nechal i přeložit do češtiny. Moravské kulturní centrum tak získalo přístup ke světovým literárním, hudebním i výtvarným podnětům.

³⁴ JAKUBEC, Ondřej – ELBELOVÁ, Gabriela: *Stanislav Pavlovský z Pavlovic. Biskup a mecenáš umírajícího věku*. Olomouc 2009, str. 19.

Pavlovský si vytvořil na svém dvoře silné zázemí pro různé druhy zpravodajství. Do Olomouce i Kroměříže tak chodily pravidelné týdenní noviny skrze poštovní spojení. Stejně tak dostával neformální zprávy od dvořanů, agentů, jezuitských řeholníků nebo cestujících šlechticů. Pavlovský často tyto zprávy vybíral, někdy jim napsal své písemné ohodnocení. Stal se tak jedním z největších epistolografů předbělohorské doby.³⁵

Jakubec ve své studii o Pavlovském upozorňuje, že ačkoliv je Pavlovský i v dobových textech označován jako mecenáš, tak jeho role se dá chápat spíše ve smyslu patrona. Jak už bylo zmíněno výše, nepodporoval výslovně jen umění, ale staral se o vzdělání svých chráněnců.³⁶

Byl silně propojen s moravským územím, dokonale znal zdejší právní, národnostní a kulturní poměry. Cítil se být moravským vlastencem. Tuto skutečnost dokazovalo i jeho dosazení Moravanů a Čechů do církevních úřadů, kde do té doby byli cizinci, kteří ani neovládali český jazyk.

Jeho vliv jak v politice, tak v náboženství byl natolik silný, že postupem času začal být ztotožňován se svatým Stanislavem. To se mu stalo nástrojem jeho vlastní propagandy a upevnilo jeho postavení jakožto předního zastávce katolicismu na Moravě. I to mělo vliv na jeho roli mecenáše. Dokladem Pavlovského obluby je například fresková výzdoba kaple sv. Stanislava u katedrály sv. Václava v Olomouci z let 1585–1591 nebo dílo *Zrcadlo slavného Markrabství moravského* z roku 1593 Bartoloměje Paprockého.

Za dobu svého působení v olomoucké kapitule dokázal vyřešit mnohé její problémy. Ukončil rozkol znepřátelených stran uvnitř kapituly a překonal i chaos sedmdesátých let 16. století. Prosadil katolickou správu a omezil rozsah reformace v královských městech i na některých šlechtických panstvích. Byl posledním českým biskupem na stolici v Olomouci.

Pavlovský zemřel 2. června 1598 a právě v roce jeho úmrtí dospěla tvorba humanistů na Moravě ke svému vrcholu četnými sbírkami věnovanými právě jemu.

³⁵ Tamtéž, str. 30.

³⁶ JAKUBEC, Ondřej – ELBELOVÁ, Gabriela: *Stanislav Pavlovský z Pavlovic. Biskup a mecenáš umírajícího věku*. Olomouc 2009, str. 55.

6. Sodalitas Maierhofiana

V předbělohorské době běžně fungovaly elitní společnosti, v nichž se sdružovali humanisté. Tyto společnosti bylo možné najít v celé humanistické Evropě, a tak je zcela pochopitelné, že jedna taková společnost vznikla i v samotné Olomouci, tedy ve městě, které se dalo považovat za město rozkvětu humanismu. Sodalitas Maierhofiana, takto nazývaná v české literatuře, zatímco v zahraničních textech ji najdeme označenou jako Societas Marcomannica, byla založena Konrádem Celtisem v roce 1502. Společně s ním jsou za zakladatele považováni Řehoř Nitsch a Martin Horčíčka-Sinapius a členem byl také biskup Stanislav I. Thurzo i s jeho okruhem, tedy s Augustinem Olomouckým, Janem Dubraviem a Bohuslavem Hasištejnským z Lobkovic. Dalšími členy byli kněží, zejména kanovníci a mistři katedrální školy.³⁷ Název Marcomannica, který se používá v zahraničí, má spojitost s tehdejšími přesvědčeními o spojitosti Moravanů a Markomanů, germánského kmene. V dané době se němečtí humanisté totiž snažili najít veškeré možné spojitosti jejich země s antickým světem. Tato společnost byla sdružená kolem místního biskupství, kapituly, městské kanceláře i školy.

Humanistické *sodalitates* ovšem nelze chápat jako učené či básnické společnosti v dnešním slova smyslu. Mnohem častěji fungovaly tyto sodality pouze písemně, než aby se pravidelně scházely. Pokud se setkávaly, tak ve spojení s daným místem, popřípadě osobou.

Samozřejmě vyvstává otázka, jaký byl jejich skutečný smysl. Najdeme řadu textů, ve kterých jsou členové těchto společností vychvalováni humanisty českými a evropskými. Můžeme ale vidět velký nepoměr mezi těmito oceněními a skutečně doloženou literární tvorbou.³⁸

V začátcích humanismu šlo zejména o to, aby se členové naučili používat stylistiku latinského jazyka s velmi vytříbeným vkusem a přesností. Jednalo se o udržení jisté prestiže tohoto jazyka. Nicméně ne vždy se členům společnosti dařilo psát básnické texty, a pokud ano, tak jich mnoho dochováno nemáme. Jejich práce byla z větší části kolektivním úsilím celé učené společnosti, snad i proto má

³⁷ NEŠPOR, Václav. *Dějiny města Olomouce*. Autor úvodu Vladimír SPÁČIL. V Olomouci: Votobia: 1998, str. 101.

³⁸ HLOBIL, Ivo, Eduard PETRŮ a Prokop PAUL. *Humanismus a raná renesance na Moravě*. Praha: Academia, 1992, str. 31.

nejproduktivnější povahu právě korespondence mezi jednotlivými členy. Samozřejmě se nejednalo pouze o soukromou korespondenci, ale přímo tištěnou veřejně. Jiná díla měla povahu společných diskusí a sympozií.

Příkladem se uvádí korespondence olomouckého biskupa Tasa z Boskovic, u něhož tento formát tvoří největší část jeho dochovaného díla. Dopisoval si s předními evropskými humanisty, jako byl Jan Pannoni nebo Jan Vitéz, ale i s těmi českými. Korespondenci najdeme i u dalšího olomouckého biskupa Stanislava Thurza, kterou adresoval jednomu z nejvýznamnějších evropských humanistů Erasmu Rotterdamskému.³⁹

Podle Eduarda Petrů, jenž se věnoval tvorbě olomoucké Societas Maierhofiana, se dá usoudit, že značná chvála humanistických učenců či církevních hodnostářů byla spíše nadnesená a byla k nim směřována spíše jako k podporovatelům, mecenášům a ctitelům renesančního způsobu života.⁴⁰ Díky hojné korespondenci vedené s evropskými humanisty pronikla Sodalitas Maierhofiana do povědomí evropských učenců a tvůrců a stala se tak proslulou společností.

Členové sodalit byli navíc častěji majiteli humanistických knihoven. Často si knihy buď kupovali, nebo si půjčovali knihy mezi sebou, shromažďovali díla s nejrůznější tematikou, ale sami příliš netvořili. Můžeme tak usoudit, že sodality fungovaly zejména jako finanční podpora.

Aktivitou členů této poněkud elitní skupiny tedy bylo vzdělávání se, zájem o literaturu, sběratelské úsilí a mecenášství, za které si často vysloužili básně a různé pochvalné ohlasy, které se nám zachovaly.

Hlobil a Petrů navíc poznamenávají, že nebýt zázemí Sodalitas Maierhofiana, tak by v olomouckém prostředí nevzniklo dílo tak významné jako soubor spisů Jana Dubravia. Právě jeho propojení snah humanismu v českých zemích se snahami zahraničními by se dalo považovat za vrchol latinského humanismu na Moravě.

³⁹ HLOBIL, Ivo, Eduard PETRŮ a Prokop PAUL. *Humanismus a raná renesance na Moravě*. Praha: Academia, 1992, str. 32.

⁴⁰ Tamtéž, str. 32.

7. Jan Cautus

O Janu Cautovi máme jen velmi málo informací. Původem pocházel z Vyškova, zřejmě z biskupského panství, kde mu bylo poskytnuto dobré vzdělání. Na půdě olomoucké jezuitské akademie se pohyboval odhadem od října 1592 až do roku 1597. V roce 1598 sloužil jako kaplan biskupa Stanislava Pavlovského. Odhaduje se, že zemřel někdy na počátku 17. století.

Dochovaly se tři básnické sbírky s jeho jménem, všechny jsou svým vydáním soustředěny do velmi krátkého období těsně před smrtí biskupa Pavlovského (1597–1598). Dle badatelů existuje ještě jedna sbírka, která by svou povahou mohla být připsána Janu Cautovi. Těmto textům se budeme následně věnovat. Uvedeme jejich charakteristiku a některé básně přeložíme.

8. Charakteristika vybraných textů

Již v *Rukověti humanistického básnictví* najdeme krátké charakteristiky textů, o nichž chceme pojednat. Sbírky, s nimiž pracujeme, uvádíme postupně dle roku, kdy vyšly. První sbírkou je *Novem heroides nymphae*. Jedná se o sbírku, která byla věnována jako gratulace k dosažení akademického gradu. Druhou sbírkou je *Orpheus sive Dryades*, která oslavuje 18. výročí zvolení Stanislava Pavlovského biskupem, oslavuje jej jako duchovního správce Moravy i mecenáše umění. Třetí sbírkou je *Strenae natalitiae sacropoeticae*, tedy novoroční přání pro Pavlovského. Čtvrtá sbírka, o které se pouze spekuluje, že by dle způsobu psaní mohla být Cautova, je *Bethlemides Christo infantulo ob felix novi* z roku 1597. Do práce ji tedy zahrnujeme také, ačkoliv není možné bez dalšího výzkumu potvrdit, že by skutečně šlo o text Jana Cauta.

Marta Vaculínová se v jedné ze svých studií soustředí na otázku, jak je možné, že se v období sklonku humanismu v Olomouci tolik rozšířila tištěná latinská poezie. Domnívá se, že zásadním vlivem zde působil polský profesor poetiky Johann Clingerius. Jeho působení na akademické půdě spadá právě do doby, kdy své texty vydává Jan Cautus, tedy v letech 1597–1598. Jeho jméno však na žádných tiscích z dané doby nenajdeme, ačkoliv i z dochované Clingeriovy korespondence s polským vydavatelem Lubomierským plyne, že byl spoluautorem nebo přímo autorem mnoha básnických skladeb. Vaculínová však poznamenává, že není snadné jeho podíl na dílech odhadnout.⁴¹

Při zkoumání námi vybraných sbírek je zajímavé propojení prvků antické kultury s prvky katolické víry. Prolínají se zde postavy z řecké mytologie, jako byli Pallas Athéna nebo Apollo či pěvec Orfeus, na druhou stranu se v textech setkáváme s kázáními ze Starého zákona a s tematikou narození Ježíše Krista. Tento způsob práce s antickými motivy nebyl v latinské humanistické poezii ničím neobvyklým a setkáme se s ním také později v barokní lyrice.

Každá sbírka navíc plně odpovídá tomu, co o humanistických textech víme. Každá z nich obsahuje zdobné písmo, lehce čitelné, a každá zvlášť nese své vlastní zdobné ohraničení textu. Místy jsou básně doplněné o další grafickou výzdobu. Příkladem je doplnění textu první básně u sbírky *Novem heroides nymphae*.

⁴¹ VACULÍNOVÁ, Marta. Literární tvorba na jezuitské akademii v Olomouci v letech 1597-1598 a její odraz v tiskařské produkci. *Bibliotheca Antiqua 2021: sborník z 29. konference 3.-4.listopadu 2021, Olomouc*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci; Brno: Sdružení knihoven České republiky, 2021, str. 83.

Právě na grafickou úpravu textů upozorňuje i Vaculínová, když se snaží upozornit na vliv Johanna Clingeria, či snad i na jeho autorství: „Pozoruhodná je rovněž výzdoba tisků. Z Lubomierského korespondence víme, že se Clingerius věnoval grafice a nástroje pro zhotovení mědirytu posílal i svým polským studentům.“⁴² Ovšem grafická úprava a dokonalost byly přece jen požadavky všech humanistických autorů, a tak nelze dokázat, že jsou texty jen díky této skutečnosti Clingeriovy.

8.1 *Novem heroides nymphae*

První sbírkou Jana Cauta, kterou bychom se chtěli v této práci zabývat, je *Novem heroides nymphae* z roku 1597. Najdeme ji uloženou ve Vědecké knihovně v Olomouci.

Tato sbírka byla autorem věnována Jiřímu Mělickému z Vyškova jakožto přání k dosaženému akademickému gradu, což byl jeden z nejčastějších žánrů příležitostné poezie vzniklé v univerzitním prostředí. Z *Rukověti humanistického písemnictví* se dozvíme, že jednotlivá blahopřání jsou psána v rozmanitých rozměrech. Autor v této sbírce užívá mnoha přesmyček, hádanek a básnických hříček. Celé dílo má celkem šestnáct stran. Jan Martínek tomuto dílu vyčítá právě tuto hravou povahu. Upozorňuje totiž, že se nejedná o zpracování zeměpisné látky takovým způsobem, jako to dělávali humanisté v Čechách.⁴³

Blahopřání Jiřímu Mělickému obsahuje popis devíti moravských řek. Autor je představuje jako nymfy, tedy vodní víly, a každé z nich přisuzuje určité vlastnosti. Každá z jednotlivých řek – nymf má ve skladbě zvláštní oddíl.

V ozdobném rámu úvodní strany sbírky najdeme informace o tom, komu je věnována a za jakým účelem. Obsahuje jméno autora i jméno tiskaře, u něhož vyšla, a také rok vydání.

Na následující straně můžeme vidět vyobrazení moravské orlice se slovy: „Nechť jsou ostatní země gryfy a divokými lvy, Marcomannia (tedy Morava) si ponechá královské orlice.“

⁴² VACULÍNOVÁ, Marta. Literární tvorba na jezuitské akademii v Olomouci v letech 1597-1598 a její odraz v tiskařské produkci. *Bibliotheca Antiqua 2021: sborník z 29. konference 3.-4.listopadu 2021, Olomouc*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci; Brno: Sdružení knihoven České republiky, 2021, str. 84.

⁴³ MARTÍNEK, Jan: *Martiniana. Studie o latinském humanismu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014, str. 70.

Poté je na dalších čtyřech stranách k dispozici stručný básnický popis toho, o čem se ve sbírce píše konkrétně. Již zde se najdou odkazy k antickému světu. Cautus zde povolává devět toků Moravy personifikovaných jako nymfy, aby oslavily a přijaly právě vyučeného Jiřího Mělického. Postupně jsou vodní víly vyjmenovány takto: Morava, Svitava, Haná, Thaysa (Dyje), Bečva, Ostrava, Nigris (Svratka), Igla (Jihlava), Odera. V tomto počátečním výčtu jsou řeky stručně charakterizovány s využitím antické motiviky, zejména postav antické mytologie (Flora, Ceres, Minerva, Diana ad.), zároveň je zde připomínka počátků křesťanství v českých zemích prostřednictvím odkazu na knížete Bořivoje a svatou Ludmilu. Nejprřednější nymfou je Morava v plášti ozdobeném drahokamy a perlami (drahé kameny jsou zde vyjmenovány), která září „nad Iuliovým pahorkem“, tedy nad Olomoucí dle pověsti založenou Iuliem Caesarem. U řeky Hané je připomenuto, že protéká Vyškovem, rodištěm Mělického.

Následují přání Mělickému, z nichž první začíná opět řekou Moravou. Již zde se projevuje hravý charakter autorova stylu. Spatříme v ní totiž pět řádků nespojených slabik napsaných v hexametru, tedy ve verši typickém pro antickou literaturu, jako je např. *Odyssea*.

V druhém přání přirovnává Jiřího Mělického k úspěšným a slavným filozofům, jako byl řecký Zoilus, který byl rovněž gramatikem. Kromě Zoila je zmíněn i Publius Vergilius Maro, nejslavnější římský básník, a dále Cautus zmiňuje i thráckého hráče na cytharu, tedy přeneseně Orfeu, jenž se později objevuje také ve sbírce věnované Stanislavu Pavlovskému. Autor tedy pokračuje v odkazování na antiku, s níž započal již v úvodních pasážích. V tomto přání navíc jmenuje rozmanité květiny, jako jsou fialky, narcisy, lilie nebo růže. Ty podle autora vynikají svou krásou nad ostatními květinami. Hraje si zde s grafickou podobou textu a vytváří básnickou figuru, kdy jsou kapitálkami psaná písmena na začátcích a také na koncích veršů, aby dávala dohromady slova např. laurus, oliva, citrus.

Zde uvádíme pro názornost ukázkou transkripce textu, který v tomto případě nepřekládáme:

„LAUdet lyra GEORGIUM Phanes claRUS
 OLYmpica pariter accinat melos dIUA
 CITHarista ludat Thracius mihi chaRUS

Victorem honoratum efferat Maro vaTES
 PYRamidas extruat suas Labor magnUS
 ULterius etenim scandit ille honor sumMUS
 Ac diligentia asperum haud timet MOMUM
 NAResque Zoilus licet crepet sCISSUS
 VIOLentque docta corda morbida linguAE
 LILiola carula decorent tuum stemmA
 CALcarque honori Sophia det novo docTA
 ROStro atque te Miellicium approbent RomAE.“

Skrze jazykovou a básnickou hru autor vyjadřuje velkou poctu a chválu Jiřímu Mělickému již v prvním verši – autor odkazuje na antiku a povolává i Orfea, aby jej vychvaloval. V posledním řádku tohoto úryvku Cautus vzývá: „Ať se v Římě tleská i tobě, Mělický.“

Tato velkým písmem vyznačená slova se objevují znovu hned o pár veršů dále postupně za sebou a autor před ně dal nadpis *lectio distichi*, tedy čtení dvojverší.

Následně bychom chtěli poskytnout ukázkou ze třetího přání, jemuž velí nymfa Haná. Tento text konkrétně obsahuje slovní hříčky se slovem *gryphus*.

Zde uvedeme přepis textu:

„Griphum ne vis? Gryphum ne amas?
 Per iota seu per ypsilon?
 Obscurus at Griphus meus,
 Sed clarus est Gryphus tuus,
 Quem continent insignia
 Tua, o Geogri candide
 Griphum mihi eruas meum,
 Gryphum te habere dixero.“

Následně uvedeme překlad tohoto úryvku, v němž se pokoušíme zachovat princip hříčky, která v originále vzniká pouhou záměnou měkkého a tvrdého y, které mění význam slova. Gryf je ve svém primárním významu bájně zvíře, jehož mytologický význam sahá až do předantických dob. Asi od 14. století byl v Evropě rovněž používán jako zvíře heraldické, které se stalo součástí šlechtických erbů a rodových znaků. Grif s měkkým i je pak chápán jakožto hádanka, hříčka, vtip.

Nechceš grifa (vtip, hádanku)? Nemáš gryfa rád?

Iota anebo ypsilon?

Můj grif je skrytý,

avšak tvůj gryf je zářivý,

který je obsažen v tvém znaku.

Ó radostný Jiří,

vyrvi mi mého grifa (rozlušti hádanku),

povím, že ti patří gryf.

Také u dalších básní najdeme množství jiných hrátek s jazykem a přesmyček. Velice často se objevují i další odkazy na antiku, případně na mytologii, jako tomu bylo výše s motivem gryfů.

Každá báseň je psaná jiným způsobem a také si můžeme povšimnout změn typologických a typografických. Objevují se akrostichy, různé hádanky, mění se velikost a místy i styl písma. V šesté básni této sbírky autor vyzývá čtenáře, aby našel v textu skryté znaky. Opakovaně se objevují enumerace a nejvíce je najdeme v osmé básni, kde autor vyjmenovává různé řeky, které lze najít v Asii, Africe i Evropě. Kromě ozdobného rámečku najdeme i rozličné viněty, které často svými obrazy odpovídají psanému textu.

Martínek tuto sbírku sice vyzdvihoval jakožto text, který se věnuje hojně moravské oblasti, oslavuje moravskou topografii, avšak kvůli Cautově nadměrné jazykové hravosti a také přehnané, až manýristické vytríbenosti jeho latiny nakonec hodnotí dílo spíše negativně. Manýristická poetika totiž soustředí svou pozornost právě k formě, libuje si v rafinovaných hříčkách, zatímco obsah často zůstává poměrně konvenční nebo plytký. Některé pasáže (zejména enumerace) tak působí dojmem, že autor chtěl stavět na odiv svou vzdělanost a sečtělост.

8.2 Orpheus sive Dryades

Druhou sbírkou je *Orpheus sive Dryades*, v překladu Orfeus nebo dryády. V této sbírce zprvu autora provádí Orfeus nádhernými zahradami, jejichž floru si podmanil svou hudbou. Stromy v ní přistupují blíže k Pavlovskému, mecenáši básníků, a snáší mu různé dary. Najdeme v ní rozsáhlý výčet domácích i cizokrajných dřevin.

Jedná se o sbírku, která oslavuje 18. výročí zvolení Stanislava Pavlovského biskupem. Vyšla roku 1597. Celkem má šestnáct stran a její digitalizovaná podoba je volně dostupná na internetu.

Na její strukturu a způsobu psaní je znát Cautova úcta vůči biskupovi Pavlovskému. Text je psán plynule a s větší vážností než předchozí blahopřání pro Mělického. Dominantním prvkem v básni jsou přírodní motivy, kterým se Cautus detailně věnuje.

Báseň začíná úvodem, v němž Cautus zdraví Stanislava Pavlovského. Označuje jej slovy *illustrissime princeps*, tedy jako nejvznešenějšího a vynikajícího. Následně mu sděluje, že celá báseň bude o Orfeovi a jeho dryádách, kteří mu zahrají a zazpívají na počest. Již od začátku Cautus velice vychvaluje a oslavuje Pavlovského, píše o jeho ctnostech a zásluhách. Dryády a Orfeus si přejí Pavlovského oslavovat každý rok.

Další část básně je psána z pohledu Pavlovského. Orfeus, jenž se zprvu autorovi zjevil ve snu, hraje na lyru a okouzluje vše kolem nich. Vede Pavlovského přes různá pole a louky až do zahrad. Po cestě potkávají rozličné stromy, které ztělesňují dryády, a každý z těchto stromů Pavlovskému nabízí dary ve formě plodů a pochutin. Každý strom zastupuje jeden druh. Prvním stromem je vavřín, pro antiku důležitý symbol vítězství a také básnického umění. V době humanismu byly – v rámci latinské stylizace – zvykem mezi latinskými humanisty tzv. básnické laureace, tedy korunování vavřínem, což byl akt, jenž symbolicky stvrzoval přijetí autora mezi korunované, a tedy oceňované básníky. Autor tak získal titul *poeta laureatus*.

Čím dále Orfeus s Pavlovským jdou, tím více se k nim blíží dryády a oddaně je následují. Těmto dryádám je dána schopnost mluvit lidskou řečí.

Následující ukázka je ze sbírky na straně č. 5, kdy vede Orfeus Pavlovského přes pláň a pole za doprovodu hry na loutnu a již zde začíná popis rozličných stromů. Jak už jsme naznačili výše, výčty sestávající z mnoha položek byly jedním z typických rysů, který ozvlášťoval latinskou humanistickou poezii, ale v mnoha případech se z něj stávala manýra. Velmi často byly vyjmenovávány právě rostliny, stromy či keře, dále zvířata a rovněž např. pokrmy, zejména tehdy, pokud chtěl autor vypočítat, co všechno bylo předloženo na opulentní hostině. Příklady užití této figury dokládá E. R. Curtius také v latinské středověké literatuře. V některých

případech sloužily tyto výčty pouze k amplifikaci textu, v Cautově případě jsou však součástí samotné struktury básnické skladby. Konkrétně v této básni se totiž autor věnuje nejen výčtu druhů rostlin a stromů, ale také jejich původu a praktickému využití. Popisuje jejich vlastní charakteristiku a hodnotu, mnohé z těchto rostlin odkazují na antický svět.

V následující ukázce se objevují různorodé stromy domácí i exotické, jako je kaštan, jalovec, modřín nebo eben, a v dalších částech skladby přibývají další stromy, které na základě Orfeovy hry na cytharu vzdávají hold Pavlovskému a různě se mu klaní, anebo mu slouží různými způsoby, například jako zdroj stínu.

„Castanae cum Juniperis se mutuo nectunt,
Fortiter arboribus mollis quoque Muscus adhasit,
Et robusta Larix igne impenetrabile lignum,
Nigrum illic Hebenum quod profert India vidi,
(Qualibet arbor enim sylvis crescebat in illis,
Ad quas me duxit cithara clarissimus Orpheus,
Quales non unquam toto lustraveram in orbe,
Nam fortunatas sylvas Baianave tempe
Excessere suo splendore, virore, decore,
ut me gauderem Paradysi in sede locatum)“

Zde uvádíme vlastní překlad tohoto úryvku:

Kaštan s jalovcem jsou navzájem propojené,
měkký mech se též pevně drží stromů,
a silné dřevo modřínu, kterým plamen nepronikne,
tam jsem viděl černý eben, který byl přinesen z Indie,
(Neboť v ní vyrostl každý strom lesa,
ke kterému mě vedla Orfeova proslulá lyra,
k takovým, jaké jsem na celém světě dříve nespatřil,
pak šťastné lesy baiského⁴⁴ údolí,
jež překonaly svým leskem, svou zeleností a krásou,
abych se mohl radovat v sídle ráje)

⁴⁴ Baiae, v češtině Bájí, bylo přístavní město v Neapolském zálivu. Jednalo se o oblast proslulou tím, že v ní bohatí občané Říma stavěli své vily jako odpočinkové resorty. Věřilo se, že je Baia nadřazená městům Capri nebo Pompejím.

Zde můžeme vidět popis přírodních prvků a exotických dřevin, jimiž je lyrický subjekt obklopen. Vyjadřuje se zde o jejich původu a také o jejich vlastnostech. Můžeme zde vidět personifikaci těchto stromů i mechu, jenž se snaží udržet na stromech. Tento úryvek lze chápat jakožto oslavu krásy a rozmanitosti celé přírody.

Jejich cesta poté vede dál, údolím plným zeleně, kolem potoka. Během celého jejich putování se setkávají s dalšími stromy a různými květinami. A postupem času začínají dryády předávat Pavlovskému své dary. Pavlovský s Orfeem společně dojdou k zahradě.

Uvádíme další ukázkou z textu, v níž se objevují další rozmanité stromy, tentokrát ovocné či ty, které plodí ořechy:

„Foetus et coetus: veniunt aurantia poma,
Accedunt etiam propere bona Punica mala,
Pomus et Assyria veniens regione ferebat
Rugosos fructus, ex Armeniaque videbam
Insignes foetus maiores atque minores.
Dulciaque Hesperia currunt in prandia ficus,
Accedunt cum limoniis cotonea mala
prunus Idumao iactat sua pruna Damasco,
Cerea pruna cadunt dum cursitat illius arbor,
Ecce etiam sequitur nostros nux Indica gressus,
Cuius ad aspectum primum sum territatus eis,
Namque nucs fuerant viloso cortice tecta.“

V našem překladu:

Plody a shromáždění: vchází oranžová jablka,
přicházejí dobrá a hned odchází špatná z Kartága,
jsou přinášena jablka ze Sýrie,
viděl jsem vrásčité ovoce z Arménie,
vynikající plody, velké i malé.
A na oběd přibíhají sladké fíky ze západní země,
srázejí se s citróny a kdoulemi,
švestky z Izraele vyzdvihují své plody nad švestky z Damašku,
měkké švestky padají, zatímco jejich strom běží,

hle, indický ořech také následuje naše kroky,
na první pohled jsem se jej lekl,
neboť jeho ořechy byly pokryty chlupatou slupkou.

Tento další zdoluhavý výčet lze chápat jako obraz určitého druhu bohatství, jež je jinak nedostupné obyčejným lidem. Opět se objevuje rozmanitost plodů a zmínka mnoha rozličných zemí, z nichž dané plody pochází. Dále kromě plodů z různých zemí a stromů vidí Pavlovský v celém prostoru i mnoho rozličných květín, jako jsou například lilie, růže, konvalinky.

Proto uvádíme další ukázkou z textu:

„In vastum campum ex dicto pervenimus horto,
Campus erat violis atque omni flore repletus,
Nam natura illuc omnes quos pinxerat orbis
Contulit ornatus, ne quis decor ullus abesset,
Tendimus in medium, DRYADES nos undique cingunt,
Ordine disposito pulchro nos atque coronant,
Colle super celso stamus, quo cuncta videre
Possemus, Platanus nos mox genialis inumbrat
Florentes quasdam, quasdam sua dona ferentes
Conspicimus Dryadas (recreat variatio mentem)
Et genere ex omni ad citharam iam venerat arbor,
En video a longe sua gaudia laeta moratam
Morum, qua induerat se primum veste virenti,
Ne sine veste sua festiva ad festa veniret.“

V našem překladu:

Ze zmíněné zahrady přicházíme na širokou pláň,
to pole bylo plné fialek a mnoha dalších květín,
neboť příroda je všechny nakreslila pro svět,
aby vše bylo ozdobeno, a aby nescházela ani jediná krása,
směřujeme doprostřed, Dryády nás obklopují ze všech stran,
krásně spořádaně nás korunují,
Stojíme na vysokém pahorku, z něhož bychom mohli vidět vše,
nato nás platan zvesela zastíní,
vidíme květiny, některé nesou své vlastní dary

pozorujeme Dryády (různě osvěží mysl)
A ke kytaře přišel ze všech jeden strom,
a vidím z dálky, ke své radosti,
váhající moruši, jež se oblékla poprvé do zeleného oděvu,
aby snad nepřišla k hostině bez slavnostního šatu.

Celá sbírka budí poněkud slavnostní a přes určitou hravost důstojný dojem, snad právě proto, že se jedná o poctu určenou právě osobnosti Stanislava Pavlovského. Zvolená symbolika květín a stromů čtenáře nepochybně musela zaujmout. Již jsme však konstatovali, že podobný typ výčtů a hromadění nebyl výjimečný. Velké množství položek zde slouží jako hyperbola, nadmíru zesílený výraz obdivu a úcty k adresátovi. Také popis krásné jarní přírody, která nabývá charakteru toposu zvaného *locus amoenus*, nalezneme již v antické literatuře, odkud ji převzal středověk a s velkou oblibou ji pěstovala také literatura humanistická. V ní se můžeme setkat např. s dialogy, které se odehrávají uprostřed jarní přírody, která je podrobně popsána apod. Pavlovskému je tak v celém textu různými prostředky vyjadřována úcta. Cautus takto oslavil svého patrona a vyjádřil mu svůj vděk. Ke konci celé sbírky mu děkuje za to, že jej přijal jako svého chráněnce.

Při porovnání s jinými sbírkami a dalšími texty by se tato konkrétní sbírka dala považovat za to nejlepší, co bylo z Cautovy tvorby otištěno. Přesto musíme uznat, že Martínkovo přesvědčení o tom, že moravští autoři si spíše hráli s formou a snažili se ji až neúměrně tříbit, jen aby dokázali své schopnosti obratně používat latinský jazyk, je na místě. Zároveň však v případě této sbírky nelze pochybovat o autorově intenci. Text totiž nevznikl samoučelně a spíše pro pobavení (jako tomu mohlo být v případě předchozí sbírky *Novem heroides nymphae* věnované příteli), nýbrž s cílem oslavit vysoce postaveného mecenáše.

8.3 *Strenae natalitiae sacropoeticae*

Třetí sbírkou, která pochází z roku 1598, je *Strenae natalitiae sacropoeticae*, tedy sbírka novoročních přání věnovaných Stanislavu Pavlovskému. Jak můžeme zjistit již v *Rukověti humanistického básnictví*, toto dílo obsahuje celkem deset básnických hříček v různých rozměrech. Celkem má sbírka patnáct stran a její digitální podoba je dostupná ve Vědecké knihovně v Olomouci.

Sbírka se od předchozích liší tím, že je vystavěna na křesťanském tématu, jímž je Kristovo narození. I zde se však objevuje několik motivů z antického světa. Jednotlivé básně jsou postupně věnovány buď postavám (Maria, Josef, andělé, pastýři, tři králové), nebo událostem, které následovaly po Kristově narození (obřezání Ježíše), a na závěr i zvířatům u betlémských jeslí (vůl, osel). Každá báseň je uvedena vybranými úryvky z kázání středověkého teologa, cisterciáka Bernarda z Clairvaux (Claraevallensis), konkrétně těch kázání, která jsou určená pro dobu adventní a vánoční. Autor pokaždé uvádí přesný odkaz, ze kterého kázání dané úryvky pochází. Graficky se opět setkáváme s ozdobnými rámy a občasnými ilustracemi.

První báseň začíná kázáním o narození Ježíše Krista. Pod tímto odkazem se nachází obrázek Panny Marie s Josefem a Ježíšem se zvířaty ve chlévě. Na následující straně je obsažen výčet toho, k čemu každá z deseti básnických hříček odkazuje. Každá je označena jako *strena* s pořadovým číslem a upřesněním figury či jazykové hry, na níž je založena (*phonepycnosis*, *onomatopoeianum poema*, *acrostichocryphum melos* a další). Skrze vánoční příběh v této sbírce Cautus opět oslavuje Pavlovského. Zmiňuje se zde o tom, že je pro něj Pavlovský patronem, a vzdává mu čest. Také svému patronovi přeje, aby se mu ve všem v novém roce dařilo.

Druhá báseň obsahuje text, jenž na čtenáře působí jako výčet dobrých věcí, které autor Pavlovskému přeje. V tomto případě je před textem básně poznamenáno, že se jedná o epiteton, tedy básnický přívlastek, ovšem v tomto případě je zde těchto přívlastků skutečně velmi mnoho. Opět je zřejmé, že to můžeme chápat jako projev manýristické poetiky, která je, jak jsme již postřehli u předchozích dvou sbírek, pro Cauta typická.

Zde uvádíme ukázkou z textu:

„Annum coelestem, faustum, meliusculum, amoenum,
Illustrem, suavem, melleum eumque novum,
Augustum, lautum, celebrem, tolerabilem, amandum,
Entheum, abundantem, plausibilem atque bonum,
Hyblaum, auriferum, gemmatum, candidum, honorum,
Pacificum, insignem, frugilegum, stabilem,
Bellulum, ad optivum, felicem, commodum, amicum,

Heroum, roseum, largificum, vegetum,
Innocuum, viridem, pinguem, longum atque decorum,
Floriferum, pulcrum, lacteolum, facilem,
Aeternum, clarum, fortunatum atque beatum
Aethereum, placidum Nestoreum atque sacrum.“

V překladu tedy Cautus Pavlovskému přeje:

Nebeský, zdárný, lepší, příjemný,
zářivý, sladký, medový,
velebný, chvályhodný, proslulý, snesitelný, milující,
s božím vnuknutím, hojný, chvályhodný a dobrý,
hyblejský,⁴⁵ zlatonosný, třpytivý, zářivý, ctihodný,
mírumilovný, distingovaný, poctivý, pevný,
kouzelný a vybraný, šťastný, pohodlný, přátelský,
hrdinný, plný růží, velkorysý, živý,
nezávadný, zelený, úrodný, dlouhý a nádherný,
květonosný, krásný, plný mléka, snadný,
věčný, jasný, požehnaný a půvabný
éterický, poklidný, moudrý⁴⁶ a posvátný nový rok.

V této enumeraci, typické pro manýristickou poezii, si můžeme potvrdit Cautovu znalost latinského jazyka, ale také staví zde na odív také znalost antických reálií a antické mytologie.

Třetí strena pojednávající o svatém Josefovi, Ježíšově pěstounovi, je dokonce ve formě tzv. *carmen figuratum*, tj. obrazové básně. Cautus ji zde označuje jako *pentalpha*, neboť ji tvoří pěticipá hvězda v kruhu, v jejíchž paprscích jsou umístěna písmena jména Ježíš.

Čtvrtá báseň může být chápána jako zpěv andělů, kteří jdou do Betléma navštívit právě narozeného Ježíše Krista. V této hříčce se v téměř každém verši jako ozvěna opakuje slovo *aureus* (zlatý) v různých tvarech – objevuje se zlatá noc, zlatý chlév, zlaté seno, malý zlatý chlapec, a nakonec i zlatý věk.

⁴⁵ Podle města Hybla na Sicílii, které bylo proslulé včelařstvím, tj. medově sladký.

⁴⁶ Nestor byl pylským králem, jenž byl známý svým stářím a také svou výmluvností. Byl nejmoudřejším rádcem Řeků před Trójou.

Šestá báseň je označená jako onomatopoická, tedy zvukomalebná. Uvádíme tedy její přepis:

„Rem dignam risu mihi narravere parentes
Quondam, cum puero mens puerilis erat.
Esse in natali Dominiquoque bruta locuta
Non secus ac asina est forte locuta Balaam.
In Bethles stabulo Gallus trabe sedit in alta
Alarum applausu gaudia lata tulit.
Ac cecinit puer est natus rex Christus Iesus
Bos hoc audivit, moxque petivit, ubi?
Exantro tremula respondit voce Capella
In Bethleem Bethleem, scilicet esse satum
Hoc confirmavit stans ad prasepia Asellus
Germanoque sono multiplicavit IA.“

A následně přikládáme opět náš vlastní překlad:

Rodiče mi jednou vyprávěli něco, co si zasluhuje úsměv,
když jsem byl kdysi chlapcem s dětskou myslí.
V den Pánova narození kdosi promluvil hloupě,
ne jako oslice, která oslovila Balaáma.
V jeslích v Betlémě seděl na vysokém nosníku kohout
a tleskáním křídel vyjadřoval radost.
A zapěl: Narodil se hoch, Ježíš Kristus, král!
Vůl to uslyšel a ihned se vyptával: Kde?
Z jeskyně mu odpověděla kozička třaslavým hlasem: V jeslích.
V Betlémě, Betlémě ovšem je zplozen,
potvrdil osel stojící u kolébky
a germánsky zaznělo hlasité IA.

V této básni můžeme opět vidět hravou povahu Cautova psaní. Utahuje si jak z Gallů, tak z Germánů. Slovo gallus totiž označuje kohouta, Gallus však také pojmenovává příslušníky galského kmene. Germány na druhou stranu, jak poznáme dle posledního verše, označuje jako osly. Také si zahrává se zvukovými podobami vyjádření radosti z narození Ježíše.

V sedmé básni se objevuje na začátku další citát z kázání Bernarda Claraevallensia. Tento úryvek je dokladem oblíbenosti *sentetiae*. V překladu zní následně: „Všechno jídlo duše je suché, pokud není napuštěno tímto olejem; pokud v této soli není naložené, je bez chuti. Když píšeš, není mi to po chuti, pokud v tom nezazní jméno Ježíš. Ježíš je med v ústech, nektar v uších, radost v srdci.“ Tato strena je autorem specifikována jako akrostich, a vskutku první písmena každého verše dávají slovo STANISLAUS, tedy křestní jméno biskupa Pavlovského.

Text sedmé básně zní v latinském jazyce takto:

„Supremus mundi quem suspicit Induperator,
Tellus quem patrem Morava culta colit.
Armavitque pedo quem Ecclesia Diva sacrato,
Nobilitat virtus quem generosa virum.
Illustres titulos cui Dive Rodolphe dedisti
Sanctam Iustitiam qui fovet, urget, amat.
Lauro quem Phoebus, quem Pallas cingit oliva,
Addit ciu sanctum gloria sancta decus.
Vis illumne virum doctissime Lector habere?
Supremus apices carminis aufer, habes.“

A následný překlad takto:

Nejvyšší vládce světa, na který shlíží,
země Morava, kterou jako pěstitel uctívá a pečuje o ni.
Vyzbrojil pěšáky, které posvětila Boží církev,
vznešená ctnost, která zdobí muže.
Slavné tituly, které jsi, božský Rudolfe, udělil
tomu, který podporuje, vtiskává a miluje svatou spravedlnost.
Koho vavřínem opásá Foibus a Pallas olivou,
komu dodává svatá sláva svatou čest.
Přejete si míti toho nejučenějšího muže jako čtenáře?
Odstraňte nejvyšší hrot básní, a máte jej.

V tomto textu vidíme aluzi na císaře Rudolfa II., tehdejšího panovníka, nachází se zde i motiv Moravy jakožto matky, který jasně symbolizuje propojenost Pavlovského s touto oblastí. A samozřejmě se objevují antické odkazy, konkrétně

na postavy Foiba, tedy Apollona, a Pallas Athénu, a pak také na důležité motivy, jako jsou vavřínový věnec a olivová větev, jež je symbolem míru, hojnosti a slávy.

V osmé básni věnované třem králům autor využil figuru zvanou *scylmus*, kdy báseň je zapsána ve třech sloupcích a prostřední z nich tvoří slova, jež se dají připojit ke slovům ve sloupci vlevo i vpravo, a přesto text dává smysl.

Poslední, desátá báseň, kterou ve sbírce najdeme, je označena jako etymologická a básník s v ní věnuje vysvětlení toho, co to znamená *strena*, jaký je původ tohoto slova.

„Quid strenna sit versu explicabo,
munusculum est quod in dictus
festis datur, fit ut calendis
in Ianuariis quotannis,
sed unde dicta strenna? profer,
quasi strenna dixeris, quid inde?
plerumque nam alter tertiusque
vult commodo pari fruisci,
a strenuis Marcellus autem,
derivat ille Nonius, quod
tam strenuis quam a strenuis haec
sit annua offerenda strenna.
Si Marcomannorum dicato
antistiti illustrissimo,
num peccabo contra etymon poeta?“

Překlad:

Co je strenna, básní vám povím,
je to malinký dárek, jak se nazývá,
dává se o svátcích, bývá to první den v měsíci
v lednu, každý rok,
ale kde se vzala zmíněná strenna? Prozrad',
když ji označíš strenna, co potom?
Neboť zpravidla každý druhý i třetí
chce využívat stejné laskavosti,

a tedy Marcellus, onen Nonius⁴⁷
ji odvozuje od horlivosti, že
těm odhodlaným zde a horlivým
by měla být nabízena každý rok tato strena.
Jestliže ji tedy věnuji
nejvyššímu představenému Moravy,
prohřeším se jako básník proti jejímu významu?

V této ukázce si autor pohrává s jazykem tak, že využívá podobnost mezi slovy *strena*, která se dá chápat jako znamení, ale také jakožto dárek k novému roku. Podobným slovem je pak *strenuus*, které se překládá jako horlivý, rychlý, hbitý apod. Dochází zde tedy k hře se zvukovou podobností těchto slov. V narážce na Nonia Marcella také opět vidíme odkaz na svět antiky.

Nastínili jsme, jaké rozmanité typy básní se v této sbírce nacházejí, a některé jsme se pokusili přeložit, ačkoli je to v případě jazykových hříček často velmi obtížné. Můžeme tedy potvrdit autorovu hravost s jazykem a stejně tak jeho časté užití humoru. Zároveň je zde však jasně patrná jeho zbožnost, moravský patriotismus a oddanost biskupu Stanislavu Pavlovskému.

8.4 Bethlemides Christo infantulo ob felix novi

Bethlemides Christo infantulo ob felix novi je sbírka, která dle *Rukověti humanistického básnictví* obsahuje celkem dvanáct básní v různých rozměrech. Jedná se o sbírku s rozsahem patnácti stran, která je opět dostupná v digitalizované podobě ve Vědecké knihovně v Olomouci. Tuto sbírku uvádíme v naší práci proto, že autoři *Rukověti* vyslovují domněnku, že toto anonymní dílo vykazuje určitou podobnost s Cautovou sbírkou *Novem heroides nymphae*, a mohlo by proto být považováno rovněž za jeho dílo. Avšak ohledem na to, že ostatní tři sbírky Cautovo jméno nesou, může již tento fakt být jeden z důvodů k pochybnosti o jeho autorství této sbírky. Tisk navíc pochází z roku 1597 z dílny Friedricha Milichthaler, avšak všechny předchozí Cautovy sbírky vyšly v tiskárně Jiřího Handla, jenž úzce

⁴⁷ Pravděpodobně odkaz na římského gramatika Nonia Marcella (přelom 4. a 5. stol.).

spolupracoval se Stanislavem Pavlovským. Vzhledem k tomu, že připsání této sbírky Janu Cautovi je nejisté, zastavíme se u ní jen stručně.

V tomto díle zve královna nymf všechny betlémské nymfy k jesličkám Ježíše Krista. Vyzývá je, aby zpívaly písně chvály na jeho počest. Všechny básně jsou pojmenované podle autorem vybraných nymf (např. Parthenia, Sionia, Nazarenia) a každá z nich plní svůj úkol. Princip je tedy do jisté míry podobný jako u Cautovy sbírky *Orpheus sive dryades*.

Podobnost s Cautovou sbírkou *Strenae natalitiae sacropoeticae* je především v náboženském tématu, čemuž odpovídají citované úryvky z Bible, především ze Starého zákona. Konkrétně se jedná o citace knihy Izajáš, dále najdeme pasáže z Knihy moudrosti, z Písně písní nebo Paralipomenon a dalších.

Ze sbírky uvádíme přepis páté básně společně s jejím překladem.

„Nympha Nazarenia.
Quae dona Nazarenio
Dabo Nympha Nazarenia.
Quam flosculo puellulo
Flores in eis hortulo
Ortos, in oppido meo
Conceptus est enim DEUS,
Cape ergo Christe flosculos,
Violas tenellas, et rosas,
Hiacinthulum ac Narcissulum,
Et lilium conuallium,
Quam sunt odori ac candidi,
Quam sunt suaves ac rubri,
Dilectus est enim meus
Ribucindus atque candidus,
Praesepe fiat floridum,
Pro durus ille lectulus.“

Tato báseň v českém překladu zní následovně:

Nympha Nazaretská.
Jaké dary Nazaretskému

dám, nymfa z Nazaretu:
jak kvítkem dívence,
květiny v malé zahrádce
nechám vykvést, v mém městě
Bůh byl počat,
přijmi tedy, Kriste, květiny,
jemné fialky a růže,
hyacinty a narcisky,
a také konvalinky,
které jsou vonné a bílé,
které jsou sladké a červené,
vždyť on je můj milý,
bílý a červený,
necht' jsou ozdobeny květem jesličky,
rozkvete to tvrdé lůžko.

V této ukázce autor nechává promlouvat nymfu Nazaretskou, tedy Pannu Marii, která vyjadřuje svou lásku a oddanost tím, že nabízí Kristu rozmanité květiny. Tato báseň stylizovaná jako modlitba nebo píseň (obsahuje parafrázi Písně písní) obsahuje řadu zdobnělin, jež jsou sice pro tematiku malého Ježíška v jesličkách typické, ale přesto se zde vyskytují v až nadměrném množství. Nechybí zde ani enumerace, jež byly tak oblíbenou figurou Jana Cauta.

Věnujeme-li pozornost dalším básním této sbírky, zjistíme, že její styl rozhodně inklinuje k manýristické poetice moravských latinských tvůrců. Tyto rysy však, jak jsme již výše uvedli, byly společné téměř všem latinským básníkům tvořícím v dané době na Moravě, a proto nemohou být považovány za důkaz Cautova autorství. A jak jsme rovněž uvedli na začátku, zdá se poněkud nepravděpodobné, že by Cautus nechal svou sbírku vytisknout u jiného tiskaře, než byl Jiří Handl. Dílo také obsahuje podstatně méně antických motivů než Cautovy sbírky, jeho tematika je převahou náboženská. Na základě těchto skutečností se přikláníme k názoru, že se v tomto případě nejedná o dílo Jana Cauta.

V této souvislosti je třeba připomenout tezi Marty Vaculínové o tom, že mnohé anonymní literární texty z produkce olomoucké univerzity mohly pocházet od polského profesora Johanna Clingeria, nebo na nich mohl mít určitý autorský podíl. Nicméně i ona sama dodává, že by bylo pro dokázání jeho autorství nebo i

jen spoluautorství potřeba mít k dispozici další dobře zpracované prameny, které by bylo nutno z tohoto hlediska prozkoumat.

9. Symbolika a antická motivika v dílech

Jak už bylo zmíněno v předchozích oddílech, humanisté psali svá díla podle antických a středověkých vzorů. Starší i dobové poetiky většinou doporučovaly využívat antických motivů, ať už ve formě citací z klasiků, jejich parafrází, nebo alespoň aluzí. Součástí univerzitního vzdělání byla schopnost tvořit básnické texty v latině, jež byly nezřídka sestaveny z mnoha klasických antických pretextů. Nejoblíbenější byli básníci „zlatého věku“ římské literatury, tedy Vergilius, Horatius, Ovidius a další. Tento způsob psaní se samozřejmě odráží i v tvorbě Jana Cauta. Ačkoliv jím užité motivy antické mytologie jsou poměrně konvenční a lze je většinou považovat za známé, tak jsme uznali za vhodné alespoň stručně přiblížit některé z nich.

V této části se proto zaměříme na konkrétní motivy a jejich symboliku, kterou v básnických sbírkách při jejich četbě i překladu nacházíme.

Jak už víme, první sbírka z roku 1957 s názvem *Novem heroides nymphae* je skladba, jež se věnuje devíti nymfám znázorňujícím moravské řeky. Tato stvoření jsou původem polobohyně a tvoří tu největší skupinu, která oživovala celou přírodu. Dělí se na Okeánovny, Néreoovny a Najády, tyto tři druhy nymf obývaly zejména moře, oceány a pozemní prameny vody. Nymfy měly podobu krásných mladých žen, v naší kultuře jsou podobné vílám nebo rusalkám. Často byly tyto bytosti povahou spíše dobrotivé. Mnohé z nich byly dcerami boha Dia.⁴⁸ Dalšími druhy nymf jsou i dryády, které se objevují ve sbírce *Orpheus sive Dryades*. Ty pro změnu žily ve stromech a zasvěcovaly se jim posvátné háje nebo dokonce jednotlivé stromy. Některé báje uvádí, že život dryád závisel na životě stromu, k němuž byly vázány, jindy se objevuje přesvědčení, že tomu tak není. Věřilo se, že radostně tančily a užívaly si života s bohy.⁴⁹ Nejznámějšími nymfami z mytologie jsou například Thetis, matka hrdiny Achillea, nebo Kalypsó, která zdržovala Odyssea od návratu na Ithaku.⁵⁰

Také v Cautově blahopřání Jiřímu Mělickému se setkáváme s tvorem z bájí, a to konkrétně v námi přeložené hříčce o gryfovi. Gryfem, jak jsme již naznačili výše, je rozuměna mytická nestvůra, která byla nejčastěji zpodobněna jako kříženec orla

⁴⁸ HOUTZAGER, Guus. *Encyklopedie řecké mytologie*. Přeložil Hana VÁLKOVÁ. Čestlice: Rebo Productions CZ, 2003, str. 179.

⁴⁹ *Slovník antické kultury*. Praha: Svoboda, 1974, str. 419.

⁵⁰ HOUTZAGER, Guus. *Encyklopedie řecké mytologie*. Přeložil Hana VÁLKOVÁ. Čestlice: Rebo Productions CZ, 2003, str. 179.

a Iva.⁵¹ Byl spojen s bohem slunce Apollónem a dle Řeků patřil na území na severu, kde žil bájný národ Hyperborejců.⁵² Mělický měl tohoto tvora ve svém erbů.

Orfeus, který doprovází Stanislava Pavlovského při cestě zahradami a lesy, byl synem krále Oiágra a múzy Kalliopy, v jiných pověstech se ale také uvádí, že byl synem Apollóna. V bájích se vypráví o tragické ztrátě jeho ženy Eurydiké, kterou se snažil zachránit z podsvětí, avšak nesplnil svou podmínku, díky níž by ji dostal zpět na svět živých. Po této ztrátě procestoval Asii i Egypt, a nakonec přinesl vzdělanost thráckému lidu.⁵³ Orfeus byl popisován jako hudebník, jenž dokázal tak nádherně zpívat a hrát na lyru, že se lidem tajil dech, sbíhala se k němu i divá zvěř, a dokonce se k němu sbíhaly samy stromy, skály a řeky a všichni naslouchali jeho zpěvu.⁵⁴ I v celé sbírce *Orpheus sive Dryades* se dočteme o tom, jak jeho hře na lyru stromy naslouchají a následují ji, zároveň se klaní Stanislavu Pavlovskému a vzdávají mu svou úctu.

Dalším prvkem antického světa, poměrně dobře známým, je Zephyr, o němž je zmínka ve sbírce *Orpheus sive Dryades*. Jedná se o jméno užitě pro označení mírného západního větru. Zephyr byl synem Astraia, jenž byl otcem všech větrů a také hvězd, a Éóin, bohyně jitra.⁵⁵

Znovu si můžeme připomenout i symboliku, opět ze sbírky *Orpheus sive Dryades*, kde je Pavlovský korunován vavřínovým věncem, jenž byl symbolem básníků. Značí totiž jejich přijetí mezi oceňované. Cautus tak vzdává hold svému mecenáši. Vavřínový věnec se nám opět objevuje i v přeložené básni ze sbírky *Strenae natalitiae sacropoeticae*.

Veškeré tyto antické prvky se v textech mísí s tématy z katolické věrouky. Latinským humanistickým básníkům byl tematický a motivický synkretismus antiky a křesťanství vlastní a vyskytoval se běžně. Konkrétně jsme v námi přeložených textech narazili na výjevy z narození Ježíše Krista. Téma Kristova narození bylo v latinské humanistické poezii zpracováváno velmi často, a to

⁵¹ *Slovník antické kultury*. Praha: Svoboda, 1974, str. 238.

⁵² HOUTZAGER, Guus. *Encyklopedie řecké mytologie*. Přeložil Hana VÁLKOVÁ. Čestlice: Rebo Productions CZ, 2003, str. 102.

⁵³ *Slovník antické kultury*. Praha: Svoboda, 1974, str. 435.

⁵⁴ HOUTZAGER, Guus. *Encyklopedie řecké mytologie*. Přeložil Hana VÁLKOVÁ. Čestlice: Rebo Productions CZ, 2003, str. 193.

⁵⁵ *Slovník antické kultury*. Praha: Svoboda, 1974, str. 680.

většinou v samostatných skladbách. Není tedy překvapivé, že se tento motiv objevil i v jedné z Cautových sbírek.

Závěr

V této bakalářské práci jsme se věnovali básnické tvorbě Jana Cauta, pouze regionálně známého latinsky píšícího autora tvořícího na sklonku humanistické epochy koncem 16. století. Snažili jsme se charakterizovat jeho tvorbu a přiblížit ji současným čtenářům.

Nejprve jsme si objasnili historický kontext. Bylo potřeba upřesnit situaci v Olomouci a také na půdě jezuitské akademie. Připomenuli jsme dobové literární žánry, jimž se humanisté věnovali. Snažili jsme se i upřesnit, které z těchto žánrů najdeme v konkrétních básnických sbírkách. Pozornost byla věnována i tiskařství v Olomouci a následně tiskaři Jiřímu Handlovi, v jehož tiskárnách byly vytištěny tři sbírky Jana Cauta.

Důležitou osobností na konci 16. století byl biskup Stanislav Pavlovský z Pavlovic. Ten v dané době měl velký nejen pro náboženský život, ale i politický vliv na dění na Moravě. Stejně tak působil na zdejší kulturní zázemí a byl podporovatelem mnoha vzdělců a literárně činných osob včetně Jana Cauta.

Nemohli jsme v kontextu samozřejmě opomenout tradici, na kterou olomoucký pozdní humanismus navazoval, a proto jsme věnovali jednu z kapitol olomoucké básnické tvorbě a kulturnímu životu v první polovině 16. století. V této souvislosti jsme vysvětlili funkci a význam Sodalitas Maierhofiana, tedy učené humanistické společnosti v Olomouci, přestože Cautova tvorba s těmito osobnostmi není přímo spojena. Na konci 16. století na Moravě nebyla významná literární osobnost, jako tomu bylo v předchozích letech. Jan Cautus by se za takovou osobnost dal považovat na základě tří dochovaných básnických sbírek. Soustředili jsme se proto na jeho tvorbu.

Charakterizovali jsme každou Cautovu básnickou sbírku zvlášť a u každé z nich jsme přiložili vlastní překlady vybraných básní. Stručně jsme se zastavili také u jedné sbírky z roku 1597, která podle *Rukověti humanistického básnictví* by mohla být svou povahou zařazená k tvorbě Jana Cauta, ačkoli nenese jeho jméno a byla vytištěna u jiného tiskaře. Nakonec jsme se věnovali také antické motivice, která se v Cautových dílech objevovala.

Za nejzdařilejší z Cautových sbírek by mohla být považována *Orpheus sive Dryades*, kde bájný Orpheus provádí Stanislava Pavlovského po zahradách a ukazuje mu jejich krásy, zatímco mu oživé stromy věnují mnohé dary a vzdávají

mu hold. Ze všech jeho sbírek je právě tato nejpoetičtější a je zajímavá i velkým výčtem dřevin, květin a plodů. Dedikace významné osobnosti moravského biskupa a mecenáše navíc znamenala, že autor se snažil vložit do díla celý svůj básnický um.

Cautovo dílo je svou povahou vskutku především hrou s básnickým jazykem, figurami a formami. Autorovy schopnosti jsou v tomto ohledu jasně patrné, tvořil s očividnou bravurou velmi rozmanité básně. Tehdejší způsoby latinské univerzitní tvorby, jež byly do značné míry naučené, zjevně dobře ovládal. Jeho poetiku bychom mohli označit za manýristickou. Ovšem tato charakteristika nutně neznamená, že by Jan Cautus nemohl být považován za významnější, či snad alespoň zajímavější literární osobnost konce 16. století na Moravě. Ačkoliv zároveň musíme souhlasit s Janem Martínkem, jenž tuto poezii hodnotil jakožto přespříliš vytríbenou a až přehnaně hravou.

Pokud bychom však hodnotili Cautovo dílo z hlediska funkce, kterou mělo plnit, dostává další důležitý rozměr: vyjádřit vděčnost vlivnému mecenáši a udržet se tak v jeho přízni. Jak dokládá např. Lucie Storchová, tento sociální aspekt tvorby latinských humanistických básníků byl v mnoha případech důležitější než samotný obsah jejich děl.⁵⁶ Tohoto cíle se zřejmě Cautovi podařilo dosáhnout, avšak úmrtím jeho patrona Pavlovského skončilo období, k němuž se převážná část jeho díla váže. O dalším Cautově osudu již nemáme informace, tím méně o jeho tvorbě.

V posledním desetiletí je latinské humanistické poezii věnována větší badatelská pozornost a vyšly některé významné práce. Díky studii Marty Vaculínové, z které jsme čerpali některé informace, je zjevné, že i latinská poezie moravské provenience, k níž Cautovo dílo náleží, stojí za pozornost a nabízejí se zde další badatelské možnosti.

⁵⁶ STORCHOVÁ, Lucie. *Paupertate styloque connecti. Utváření humanistické učené komunity v českých zemích*. Praha: Scriptorium, 2011, 544 s. ISBN: 978-80-87271-23-0

Anotace

Autor práce: Anna Odložilíková

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Název diplomové práce: Básnictví Jana Cauta

Vedoucí práce: Mgr. Jana Kolářová, PhD.

Počet znaků: 84 103

Počet příloh: 6

Počet titulů použité literatury: 17

Klíčová slova: Jan Cautus, latinská poezie, humanismus a renesance na Moravě, Jiří Handl, tiskařství na Moravě, Stanislav Pavlovský

Anotace diplomové práce: Bakalářská práce se zabývá poezií Jana Cauta, básníka z konce 16. století. Pozornost je věnována třem jeho sbírkám a také sbírce, která je badateli za jeho práci považována. Soustředíme se na překlad básní z latiny do češtiny, to nám mělo pomoci s analýzou a charakteristikou textu. U sbírek vysvětlujeme využití antické motivy a symboliku.

Resumé

This Bachelor thesis focuses on the poetics of Jan Cautus, an author from the end of the 16th century. We have focused on his three collections of poems and one more collection which is believed to be his work due to its resemblance to his confirmed works.

We focused on the historical context of his era, humanism and renaissance in Moravia. Mostly we focused on the city Olomouc and its stance in the country as the centre of humanism. By introducing the historical context we also tapped into the role of the university in Olomouc.

To further understand the literary texts we work with later on in the thesis, we also focus on the literary genres of the 16th century. Most of it was *poesis artificiosa*, latin poetry, with its own rules and themes.

One chapter is also dedicated to the brief history of print in Olomouc and also to Georgius Handelius, a printer which has published Cautus' works.

One of the most important people of the time was the bishop Stanislav Pavlovsky who has acted as a patron of many humanistic poets. Jan Cautus has dedicated two of his works to Pavlovsky to thank him for his support.

We added a part about humanism in the city of Olomouc and about the society which has formed here – Sodalitas Maierhofiana. This society has been created by humanistic poets and people with interests in their works. Its function was to connect the humanistic oriented people who collected works of many artists and shared it amongst themselves. Their own creativity has been found rather in their correspondence within their elitistic circle, therefore it could not be understood by people outside of the circle.

Later we introduce the very few information we have on Jan Cautus and his life. The rest of the thesis focuses on his collections of poems and their analysis. We provide a short introduction of the texts, informing of the collections contents and where they can be found nowadays. Part of our work focuses also on the translation of latin texts to Czech language in order for them to be available to modern readers.

Lastly we talk about the symbolism and allegorie, which we can find in the translated texts. We explain their origins in the ancient world.

The main goal of this work was to introduce Jan Cautus' work and to establish whether he could be considered one of the greater authors at the end of the 16th century.

Seznam použité literatury

Prameny

Bethlemides Christo infantulo ob felix novi anni auspiciū ad proesepe genethia epyllia modulantes. Olomutii: Apud Haere Friderici Milchataleri, 1597.

CAUTUS, Jan. *Orpheus siue Dryades: illvstrissimo principi ac reverendissimo domino, domino Stanislao Pavvlovsky, dei et Apostolicae sedis gratia Episcopo Olomucensi, Regalis Capellae Bohemiae Comiti, Sacrae Caesareae Majestatis Consiliario, &c. Domino & Patrono suo summa obseruantia colendo* [online]. Olomomutii: Georgius Handelius, 1597 [cit. 2023-05-17]. Dostupné online z: <https://play.google.com/books/reader?id=08ldAAAACAAJ&pg=GBS.PP1>

CAUTUS, Joannes. *Novem Heroidem Nymphae Marcomanie Nobili et eximio artium liberalium et Philosophiae licentiato D. Georgio Mielliczky de Viscovia Marcomano Artificiose congratulantur, cum Suprema Philosophici gradus Laurea in alma Academia Collegii Societatis Jesu Olomutii publicae donarentur.* Olomutii: Georgii Handeli, 1597.

CAUTUS, Joannes. *STRENAE NATALITIAE SACRO POETICAE. ILLVSTRISSIMO PRINCIPI ... DOMINO STANISLAO PAVVLOVSKY, ... EPISCOPO Olomucensi, ... Domino & Patrono suo summa obseruantia colendo: Ipsis Calendis Ianuarij pro felicissimo NOVI ANNI 1598. auspicio humillimè dedicatae & oblatae A ..* Olomutii: Georgius Handelius, 1598.

Sekundární literatura

BARTOŠ, Josef, Jan BISTRČICKÝ, Jiřina HOLINKOVÁ, et al. *Malé dějiny Olomouce.* V Ostravě: Profil, 1972. ISBN (Brožováno).

ELBELOVÁ, Gabriela, JAKUBEC, Ondřej, ed. *Stanislav Pavlovský z Pavlovic (1579–1598): biskup a mecenáš umírajícího věku: [Muzeum umění Olomouc – Arcidiecézní muzeum Kroměříž, Zámecká galerie 7. května – 27. září 2009]*. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2009, 243 s. ISBN 978-80-87149-12-6.

HLOBIL, Ivo, Eduard PETRŮ a Prokop PAUL. *Humanismus a raná renesance na Moravě*. Praha: Academia, 1992, 274 s., [88] s. obr. příl. ISBN 80-200-0385-1.

HOUTZAGER, Guus. *Encyklopedie řecké mytologie*. Přeložila Hana VÁLKOVÁ. Čestlice: Rebo Productions CZ, 2003. ISBN 80-7234-287-8.

HRDINA, Karel, Antonín TRUHLÁŘ, Josef HEJNIC a Jan MARTÍNEK, ed. *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě*. 1, A-C. Praha: Academia, 1966, 530 s. [16] s. obr. příl.

Kol. autorů: *Slovník antické kultury*. Praha: Svoboda, 1974, 717 stran, 96 stran obrazových příloh. Členská knihnice. ISBN (Vázáno).

KUBÍČEK, Jaromír (red.). *Knihtisk v Brně a na Moravě*. Brno 1987.

MARTÍNEK, Jan. *Martiniana: studie o latinském humanismu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014, 501 s. ISBN 978-80-200-2380-3.

NEŠPOR, Václav. *Dějiny města Olomouce*. Autor úvodu Vladimír SPÁČIL. V Olomouci: Votobia, 1998. ISBN 80-7198-343-8.

SKLÁDANKOVÁ, Amálie. *Knihtisk v Brně a na Moravě: sborník*. Autor úvodu Milan KOPECKÝ. Brno: Státní vědecká knihovna, 1987, 239 s., [16] s. obr. příl. ISBN (Váz.).

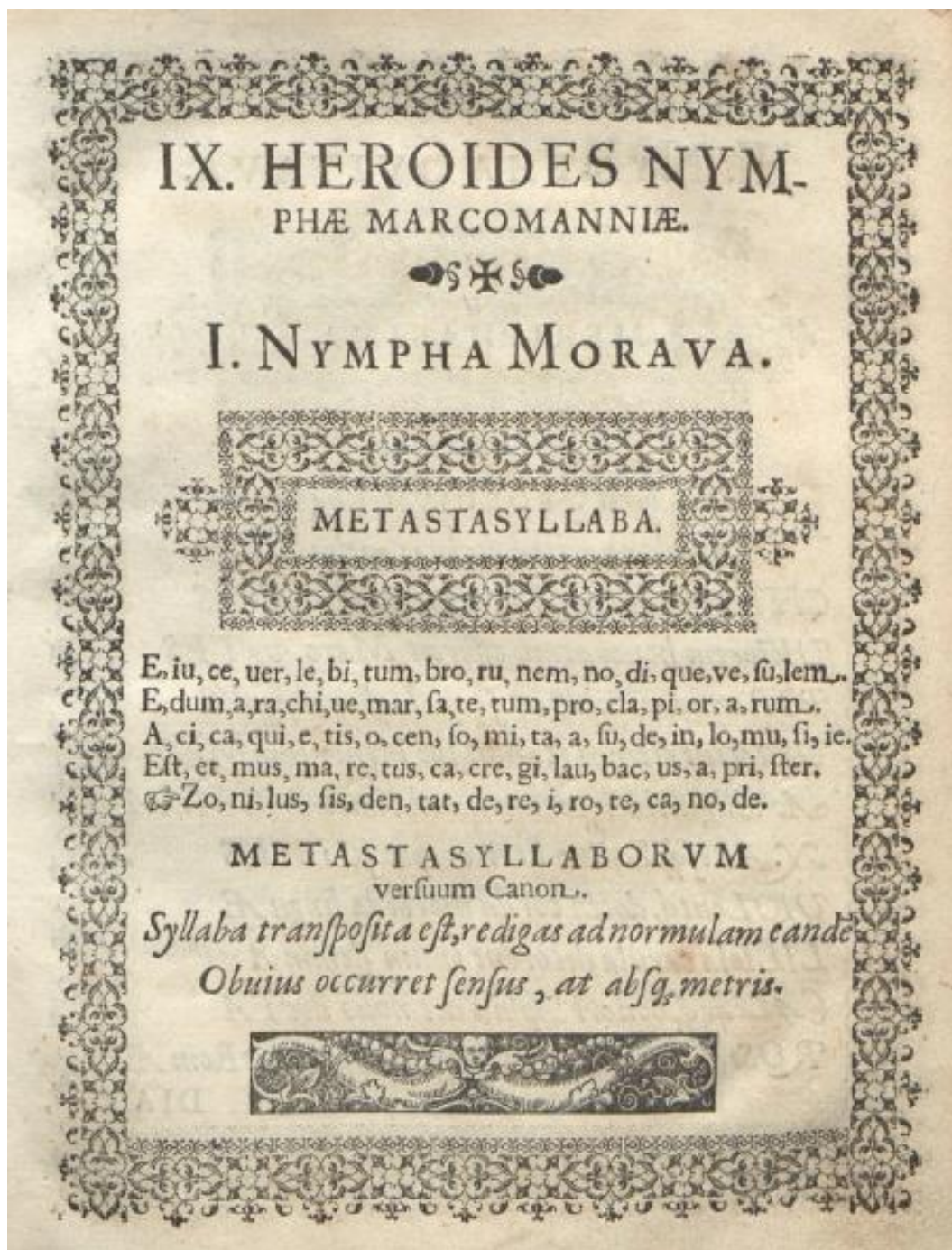
STORCHOVÁ, Lucie. *Latinský humanismus*. In: Kolektiv autorů. *Dějiny Olomouce*. 1. svazek. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, 629 s. ISBN 978-80-244-2368-5.

STORCHOVÁ, Lucie. *Paupertate styloque connecti. Utváření humanistické učenecké komunity v českých zemích*. Praha: Scriptorium, 2011, 544 s. ISBN 978-80-87271-23-0

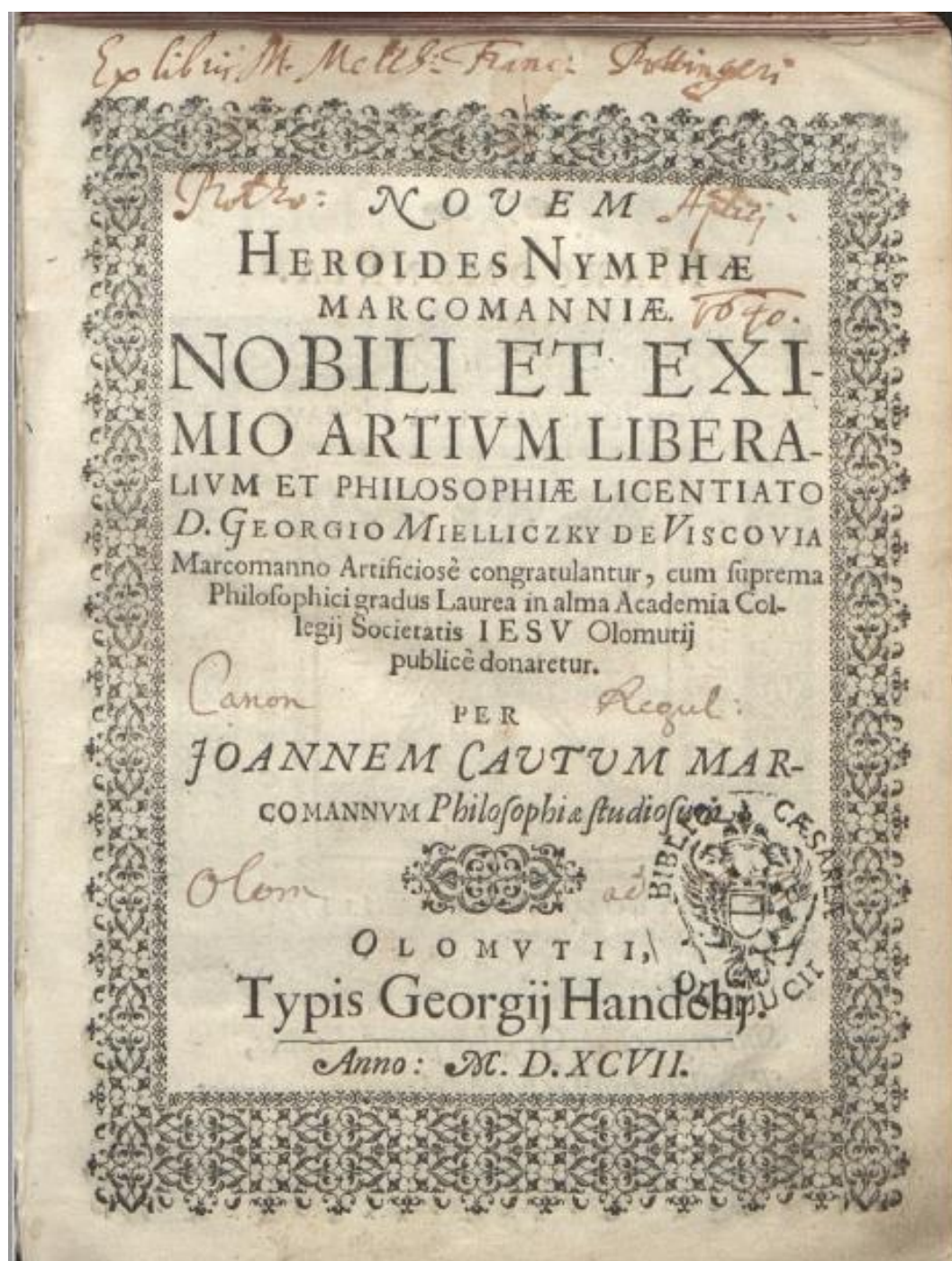
VACULÍNOVÁ, Marta. Literární tvorba na jezuitské akademii v Olomouci v letech 1597-1598 a její odraz v tiskařské produkci. *Bibliotheca Antiqua 2021: sborník z 29. konference 3.-4.listopadu 2021, Olomouc*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci; Brno: Sdružení knihoven České republiky, 2021, 81-92.

Přílohy

První báseň sbírky *Novem heroides nymphae*, doplněná o zdobný obraz.

Titulní list sbírky *Novem heroides nymphae*:

Novem heroides nymphae, strana č. 7:

II. NYMPHA SVITAVA.

MERIPHASINA.

LAUdet lyra GEORGIVM Phanes clARUS
OLympica pariter accinat melos dIU A
CITharista ludat Thracius mihi chaRUS
VICtorem honoratum efferat Maro vaTES
PYRamidas extruat suas Labor magnVS
VLterius etenim scandit ille Honor sumMVS
Ac diligentia asperum haud timet MOMVM
NAREsq; Zoilus licet crepet SCISSVS
VIOlentq; docta corda morbida linguÆ
LILiola carula decorent tuum stemm A
CALcarq; honori Sophia det nouo docTA
ROStra atq; te MIELLICZIVM approbent RomÆ.
DIA.

